

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

**Katedra pracovního práva
a práva sociálního zabezpečení**

DŮCHODY POZŮSTALÝCH

Ivana Slavíkova
Bohunčina 11
674 01 Třebíč

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. Jana Zemanová

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně, a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Třebíči dne 20.11.2005

Ivana Slavíková

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji touto cestou vedoucí této diplomové práce paní JUDr. Janě Zemanové, za její vstřícný přístup a užitečné podněty a připomínky, které mi laskavě poskytovala po celou dobu zpracování diplomové práce.

V Třebíči dne 20.11.2005

Ivana Slavíková

Obsah

Seznam použitých zkratk	6
Úvod	7
1. Důchodové systémy	9
1.1. Důchodové systémy v Evropské Unii	9
1.2. Důchodový systém v České republice	12
1.3. Základní zásady důchodového systému v České republice	15
2. Historický vývoj pozůstalostních důchodů	19
2.1. Pozůstalostní důchody v období 1. republiky	19
2.2. Pozůstalostní důchody v období po druhé světové válce	21
2.3. Pozůstalostní důchody v období od padesátých let do devadesátých let	23
2.4. Současná právní úprava	26
3. Prameny práva důchodového pojištění	28
4. Významné právní skutečnosti	31
4.1. Dítě a nezaopatřené dítě	31
4.2. Péče o osobu blízkou	33
4.3. Pracovní úraz a nemoc z povolání	33
4.4. Bezmocnost	34
4.5. Smrt	34
5. Vdovský a vdovecký důchod	35
5.1. Podmínky nároku a jeho trvání	35
5.2. Obnovení nároku	36
5.3. Zánik nároku	37
5.4. Výše vdovského a vdoveckého důchodu	38
6. Sirotčí důchody	40
6.1. Podmínky nároku na sirotčí důchod	40
6.2. Zánik nároku	41
6.3. Výše důchodu	42
7. Společná ustanovení o důchodech	43
7.1. Nárok na důchod a jeho výplatu	43
7.2. Přejedání nároku na důchod	44
7.3. Vyplácení důchodů	44
7.4. Souběh nároků na důchody a jejich výplatu	45

8. Řízení o dávkách důchodového pojištění	47
9. Důchodová reforma	49
10. Koordinační principy Evropské unie.....	52
Závěr	54
Seznam použité literatury	57
Přílohy	58

Seznam použitých zkratk

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění,
ve znění pozdějších předpisů

zákon o důchodovém pojištění

Zákon ČNR č. 589/1992 Sb., o pojistném na
sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku
zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů

**zákon o pojistném na sociální
zabezpečení**

Zákon ČNR č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění
sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů

**zákon o organizaci sociálního
zabezpečení**

Zákon č. 100/1998 Sb., o sociálním zabezpečení,
ve znění pozdějších předpisů

zákon o sociálním zabezpečení

Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění

zákon o národním pojištění

Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění
pozdějších předpisů

zákoník práce

Zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení, ve znění
pozdějších předpisů

správní řád

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád,
ve znění pozdějších předpisů

občanský soudní řád

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění
pozdějších předpisů

trestní zákon

Úvod

Úmrtí člena rodiny je vždy závažným zásahem do života rodiny, a to nejen v období krátce po úmrtí, ale dlouhodobě, kdy se rodina musí adaptovat na změněnou situaci z hlediska ekonomického i společenského. Důvodem proč jsem si zvolila téma pozůstalostních důchodů je skutečnost, že jsem s touto těžkou životní situací přišla osobně do styku a považuji za vhodné se touto problematikou blíže zabývat. Práce vychází z právního stavu ke dni 30. září 2005.

V první kapitole této diplomové práce se budu alespoň stručně věnovat systému a základním zásadám, na kterých je celé důchodové pojištění postaveno. Česká republika je od 1. května 2004 členským státem Evropské unie. Důchodové systémy a jejich reformy jsou hlavními tématy téměř ve všech zemích Evropské unie, proto považuji za vhodné věnovat první kapitolu právě tématu důchodových systémů Evropské Unie a důchodového systému České republiky. V druhé části první kapitoly věnuji pozornost vymezení základních zásad důchodového systému, které jsou rozhodujícím činitelem pro jeho celkovou podobu.

Důchody pozůstalých patří historicky mezi nejstarší dávky. Pro srovnání se současnou právní úpravou uvádím v druhé kapitole pozůstalostní důchody z hlediska jejich historického vývoje od 1. republiky až po současnou právní úpravu. Na toto téma navazuje kapitola třetí, která je věnována pramenům práva důchodového pojištění z pohledu vnitrostátní i mezinárodní úpravy.

V důchodovém pojištění existuje řada klíčových pojmů, které ve vzájemné kombinaci vytvářejí podmínky pro nárok na jednotlivé dávky důchodů. Tyto pojmy se prolínají celou diplomovou prací a pro hlubší rozbor je nezbytné tyto skutečnosti řádně vysvětlit. Vymezení těchto pojmů je věnována čtvrtá kapitola pod názvem Významné právní skutečnosti.

Těžiště práce spočívá v páté a šesté kapitole, kde se podrobněji zabývám problematikou vdovského, vdoveckého a sirotčího důchodu z hlediska podmínek pro přiznání nároku, trvání nároku, obnovy nároku, zániku nároku a výši důchodu. Z hlediska celkového pohledu na problematiku pozůstalostních důchodů je třeba dané téma rozšířit i o obecné zásady společné pro jednotlivé typy důchodů, uvedené v kapitole sedmé a o procesní část. Řízení o dávkách pozůstalostních důchodů je věnována kapitola osmá.

Aktuálním tématem sociálního zabezpečení v současné době je důchodová reforma. Reforma důchodového systému probíhá od roku 1990 jako trvalý kontinuální proces a týká se i důchodů pozůstalých. Náhled na toto téma je podán v kapitole deváté.

Vstup České republiky do Evropské unie neovlivnil systém sociálního pojištění jako takový, přesto však přinesl řadu podstatných změn jak pro občany Evropské unie tak pro úřady a instituce. V oblasti sociálního zabezpečení nedochází k harmonizaci národních sociálních systémů členských států, ale pouze k jejich koordinaci. Základní koordinační principy jsou předmětem kapitoly desáté.

1. Důchodové systémy

Cílem této práce je poskytnout ucelený pohled na problematiku pozůstalostních důchodů. Z tohoto důvodu považuji za vhodné se v úvodu alespoň stručně zmínit o systémech důchodového pojištění a o základních zásadách, na kterých je celý důchodový systém postaven. Dříve než přistoupím k samotnému důchodovému systému v České republice, je na místě uvést základní údaje o důchodových systémech v Evropské Unii, neboť Česká republika je od 1. května 2004 členským státem Evropské unie, a tudíž se nás tato problematika úzce dotýká.

Základním smyslem a účelem důchodových systémů je zajistit občanům dostatečné příjmy ve stanovených sociálních událostech. V souvislosti s pozůstalostními důchody je právě touto sociální událostí úmrtí, které znamená vždy podstatný zásah do způsobu života rodiny. Pokud zemře člen rodiny, který svým příjmem přispíval k vytváření a udržení její životní úrovně, může toto úmrtí znamenat nejen ohrožení životní úrovně všech jejích členů, ale i ohrožení ekonomické funkce rodiny. Při bližším pohledu zjistíme, že cíl důchodových systémů může být dosahován různými způsoby. Jednou možností je, aby stát zajistil vysoký stupeň náhrady příjmů, dosahovaných před vznikem stanovené sociální události spolu se základním stupněm náhrady příjmů všem, kteří nemají příjmy ze zaměstnání nebo jejich příjmy nedosahují stanovené hranice. Jinou krajností je ponechat jedince, aby si sami vytvořili potřebné systémy k zajištění svých příjmů. Většina zemí však k zajištění dostatečných příjmů jedinců v sociálních událostech využívá kombinace různých přístupů.

1.1. Důchodové systémy v Evropské Unii

Důchodové systémy a jejich reformy jsou hlavními tématy téměř ve všech zemích Evropské unie. Přístup každé země je svým způsobem unikátní a klade různě velký důraz na různé parametry systému podle vlastních tradic a ekonomických možností.

Vymezení a ekonomické nastavení důchodového systému dané země je ovlivněno tím, zda členský stát ve své minulosti ratifikoval některou z mezinárodních úmluv v oblasti sociálního zabezpečení pod patronací Mezinárodní organizace práce. Navíc každý členský stát musí respektovat nařízení Rady č. 1408/71/EEC, o aplikaci soustav sociálního zabezpečení na osoby zaměstnané, samostatně výdělečně činné a jejich rodinné příslušníky

pohybující se v rámci Společenství a nařízení Rady č. 574/72/EEC, stanovující postup při provádění nařízení č. 1408/71. Z článku 7 nařízení Rady č. 1408/71/EEC vyplývá, že povinnosti z úmluv Mezinárodní organizace práce ratifikovaných členským státem mají přednost před uvedeným nařízením. Důležitá je také skutečnost, že každý členský stát má ve své kompetenci tvorbu důchodového systému ve formě právního předpisu.

Mezinárodní srovnávání důchodových systémů je do jisté míry problematické. Je to dáno tím, že podoba jednotlivých systémů není založena pouze na datech a číslech, ale je ovlivněna historií, tradicemi, chováním lidí, umístěním v regionu, vývojem, ekonomickým postavením a dalšími rozmanitými celospolečenskými faktory. Důsledkem je velká rozmanitost podob a přístupů k problematice zabezpečení člověka v sociální události. Také v rámci států Evropské unie nejsou důchodové systémy zdaleka jednotné či podobné a státy je mohou provozovat dle vlastního uvážení v souladu s mezinárodním právem a úmluvami. Důchodový systém je jedním z prvků společnosti a nelze jej popisovat bez uvědomění si jeho komplexnosti a interakce mezi ním a společností jako celku. Nelze rovněž opomenout, že pohled do jednotlivých zemí je určitým statickým zachycením momentálního stavu v dané zemi, který má svou dynamiku a neustálý vývoj.

Ve většině států Evropské Unie se penzijní systém skládá ze tří pilířů. Za první pilíř důchodového systému se označují soustavy systému svázaného s výdělkem. Jedná se o systém všeobecný, veřejný, většinou povinný a průběžně financovaný. Za druhý pilíř jsou obvykle označovány soustavy profesních, soukromých, zaměstnaneckých fondů kapitálově financovaných. Účast v systému je dobrovolná nebo povinná. Třetí pilíř spočívá na systému individuálního důchodového zabezpečení. Je financován kapitálově a je dobrovolný.

I když téměř ve všech zemích Evropské unie probíhá v současné době důchodová reforma, lze důchodové systémy v rámci uvedených tří pilířů vymezit následovně. Za první pilíř důchodového systému se označují důchodové systémy zajišťované státem nebo veřejnými institucemi v zájmu státu. Při bližším pohledu na tento základní všeobecný důchodový systém zjistíme, že většinou je koncipován jako systém povinný a univerzální. To znamená, že ve většině zemí zahrnuje veškeré obyvatelstvo na území příslušného státu. Je to rovněž systém, který je garantován státem. Může být realizován v podstatě ve třech alternativách. První možnost spočívá v tom, že může být součástí tzv. sociální pomoci, tj. systému, jehož prostřednictvím jsou poskytovány testované dávky jedincům, kteří jsou

v situaci hmotné nouze bez ohledu na věk nebo na jiné sociální události. Dávky jsou pak poskytovány jedincům, kteří nemohou vzhledem k věku nebo jiné sociální události získávat příjmy z vlastní práce. Tento způsob realizace všeobecného důchodového systému nebývá většinou považován za typické důchodové zabezpečení. Druhou možností je, že základní všeobecný důchodový systém může být realizován systémem minimálních důchodů zaručených všem jedincům při splnění určitého kritéria.¹ Třetí možností je, že může být realizován i jako pojistný systém, a to buď univerzální nebo zaměstnanecký, který je vázán na placené příspěvky, má přesně definované dávky a je odvozován od minulých příjmů. Základní všeobecný důchodový systém je financován většinou průběžnou metodou financování a je založen na solidaritě mezi generacemi ekonomicky aktivního obyvatelstva a obyvatelstva pobírajícího dávky. Dávky, které nahrazují výdělek, jsou odvozeny od výše dosahovaných výdělků a počtu let ekonomické aktivity.

Za druhý pilíř důchodového systému jsou označovány důchodové systémy založené na zaměstnaneckých systémech částečně hrazených zaměstnavatelem, jedná se o tzv. doplňkové důchodové systémy. Jsou založeny na principu kolektivního zabezpečení či pojištění a představují nadstavbu, v jejímž rámci je možné poskytovat dávky zabezpečující vyšší úroveň, než může poskytnout základní důchodový systém. Na rozdíl od základního všeobecného důchodového systému vznikají ze soukromé iniciativy buď individuální nebo kolektivní, jsou většinou dobrovolné, pokud jde o jejich vznik a nedosahují univerzálního rozsahu základního systému. Mohou existovat vedle základního důchodového systému, což je nejčastější možnost, nebo nad rámec základního důchodového systému. Většinou jsou financovány kapitálovou metodou, kdy z příspěvků zaměstnanců a zaměstnavatelů se vytváří nestátní fond, který je spravován zástupci plátců příspěvků. Finanční prostředky vytvořené z příspěvků i z vlastní činnosti fondu mohou být použity pouze ve prospěch pojištěnců. V menší míře jsou financovány i průběžnou metodou jako např. ve Francii.

Třetí pilíř důchodového systému představuje individuální důchodové spoření občanů. Prostřednictvím tohoto způsobu může jedinec sám vyplnit mezery, které mohou vzniknout mezi souhrnem dávek, které v případě sociální události bude pobírat z všeobecného základního a doplňkového důchodového systému, a příjmy, které průměrně dosahoval před vznikem sociální události. Důchodové spoření je založeno na individuálním vztahu mezi

¹ Obvykle dosažením určité věkové hranice. Zdeňka Gregorová, Důchodové systémy, Masarykova univerzita Brno, 1998

jedincem a institucí, která poskytuje obdobné možnosti. Stát může podporovat systémy individuálního dlouhodobého důchodového spoření cestou daňových výhod nebo jinými nástroji. Individuální důchodové spoření využívají zejména jedinci, kteří nejsou účastni povinných důchodových systémů z titulu zaměstnání nebo samostatné výdělečné činnosti nebo osoby s vyššími příjmy. Individuální důchodové spoření využívají často i osoby samostatně výdělečně činné, protože i jim umožňuje dosáhnout vyšších příjmů po vzniku sociální události. Z celkového pohledu státu je individuální důchodové spoření vhodným nástrojem finančního trhu, protože jeho prostřednictvím se vytvářejí vklady, které jsou dlouhodobě vázané a mohou být využity při dalších investicích. Vhodně koncipovaným důchodovým spořením se tak podporuje rozvoj ekonomiky země. Určité riziko individuálního důchodového spoření lze spatřovat ve vlivu inflace na hodnotu vytvořených fondů. Navíc vztahy individuálního důchodového spoření jsou typickými vztahy soukromoprávními, stát sice může zasáhnout vytvořením příslušného právního rámce, nemůže však již ovlivňovat samotnou obchodní politiku instituce, která je nositelem důchodového spoření. Může nastat situace, kdy nositel spoření se dostane do ekonomických problémů a nemusí být schopen dostát svým závazkům.

Česká republika, jako nový člen Evropské unie, již delší dobu stojí před reformou svého důchodového systému. Lze se inspirovat mnoha myšlenkami ze zahraničí, které mohou přispět a pomoci v úvahách o budoucnosti. V konečném důsledku si však bude muset zvolit svou cestu odpovídající jejím ekonomickým možnostem a tradicím.

1.2. Důchodový systém v České republice

Český důchodový systém lze charakterizovat jako systém dvoupilířový. Prvním pilířem je povinné základní důchodové pojištění, dávkově definované a průběžně financované. Má velmi široce stanovený osobní rozsah, tj. zahrnuje převážnou většinu fyzických osob na území republiky. Současně tento systém dává možnost i jedincům, kteří ze zákona nejsou účastni, přihlásit se k účasti na důchodovém pojištění dobrovolně. Právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce, neexistují speciální odvětvová schémata. Pouze v oblasti organizačního a administrativního zabezpečení platí určité odchylky pro tzv. silové resorty, jako jsou např. vojáci, policisté, celníci nebo hasiči. Základní důchodový systém je založen na jednotných pravidlech bez ohledu na kategorie pojištěných subjektů a

financování probíhá z příspěvků pojištěných osob a zaměstnavatelů, případně z vkladů státu v některých specifických situacích.

Vedle toho existuje dobrovolné doplňkové, příspěvkově definované, kapitálově financované penzijní připojištění se státním příspěvkem. Dobrovolnost důchodového připojištění spočívá v tom, že účast oprávněné osoby v systému je závislá na jejím projevu vůle, a budována na občanském principu s částečným podílem státu. V základu důchodového připojištění je vyjádřena odpovědnost jedince za své budoucí zajištění, nepromítá se zde ve výraznější míře sociální solidarita, která je charakteristická pro základní důchodový systém. Určité dílčí projevy sociální solidarity můžeme snad spatřovat ve státním příspěvku, který je poskytován státem z prostředků, které jsou vytvářeny ve státním rozpočtu.

Penzijní připojištění se státním příspěvkem je možno podle terminologie Evropské unie považovat za třetí pilíř důchodového systému. Součástí třetího pilíře jsou i produkty komerčních pojišťoven, zejména životního pojištění. Důchody přiznávané ze třetího pilíře se zatím podílejí na příjmech důchodců zanedbatelnou měrou. Z uvedeného tedy vyplývá, že v členských státech Evropské unie obvyklý druhý pilíř, v českém důchodovém systému neexistuje.

Od roku 1990 probíhá reforma I. pilíře důchodového systému jako trvalý kontinuální proces. Nezbytným předpokladem pro její další pokračování je konsensuální rozhodnutí směřující k vyváženosti finančního rámce ve vztahu k sociální únosnosti systému. Budoucí systém musí být finančně udržitelný a musí poskytovat přiměřené dávky na základě dohodnuté míry solidarity, a to i s přihlédnutím k reálným možnostem získání příjmů z doplňkových systémů. Blíže se důchodovou reformou na tomto místě zabývat nebudu, protože toto téma je předmětem samostatné kapitoly v závěru diplomové práce.

Pro úplnost uvádím v následujících tabulkách schématické uspořádání současného českého důchodového systému a jeho možné cílové uspořádání:

Tabulka č.1 Současné uspořádání českého důchodového systému

Kritérium	Důchodové pojištění	Penzijní připojištění
Státní garance	Ano	Ne
Osobní rozsah	Všichni výdělečně činní	Individuální
Účast osob	Povinná	Dobrovolná
Financování	Průběžné	Kapitálové
Vztah příspěvků a dávek	Dávkově definovaný	Příspěvkově definovaný
Výše dávek	Závislá na délce doby pojištění a omezeně na výši předdůchodových příjmů	Závislá na výši zaplacených příspěvků
Solidarita	Mezigenerační a příjmová	Žádná (i když státní příspěvek určitou formou solidarity je)
Daňová zvýhodnění	Ano	Ano
Správa systému	Státní	Soukromá

Od tohoto stavu se ukazuje žádoucí přejít k uspořádání uvedenému v tabulce č. 2. Přitom je třeba rozhodnout zejména o uspořádání prvního pilíře, tzn. povinného důchodového pojištění.

Tabulka č. 2 Možné cílové uspořádání českého důchodového systému

Kritérium	I. pilíř	III. pilíř	
	Důchodové pojištění	Penzijní připojištění	Životní pojištění
Státní garance	Ano	Ne	Ne
Osobní rozsah	Všichni výdělečně činní	Individuální kolektivní	Individuální kolektivní
Účast osob	Povinná	Dobrovolná	Dobrovolná
Financování	Průběžné	Kapitálové	Kapitálové
Vztah příspěvků a dávek	Varianta 1: dávkově definované Varianta 2: příspěvkově definované	Příspěvkově definované	Příspěvkově i dávkově definované
Výše dávek	Varianta 1: závislá na době pojištění a dosahovaných výdělích Varianta 2: závislá na výši zaplacených příspěvků a době dožití	Závislá na výši zaplacených příspěvků	Závislá na výši zaplacených příspěvků
Solidarita	Mezigenerační, příjmová	Žádná	Žádná
Daňová zvýhodnění	Ano	Ano	Ano
Státní příspěvek		Ano	Ne
Správa systému	Veřejná	Soukromá	Soukromá

Zdroj: www.mpsv.cz

1.3. Základní zásady důchodového systému v České republice

Základní zásady důchodového pojištění jsou stěžejní principy, na kterých je celý systém důchodového pojištění založen. Do značné míry vypovídají o důvodech vyplácení jednotlivých dávek důchodového pojištění, tedy i dávek pozůstalostních důchodů, proto považují za vhodné se jim věnovat podrobněji.

Základní důchodový systém je charakterizován jako systém všeobecný. Všeobecnost našeho důchodového systému lze spatřovat v tom, že tento systém zahrnuje veškeré obyvatelstvo, které je ekonomicky aktivní anebo se nachází ve věku ekonomické aktivity, ale tuto činnost nevykonává z důvodu společností akceptovaných. Tomuto obyvatelstvu potom základní důchodový systém poskytuje jistotu, že v případě sociálních událostí, které jsou pro důchodový systém významné, bude zajištěno příslušnými dávkami. Všeobecnost základního důchodového systému je však vymezena příslušnou právní úpravou ještě širěji, protože tento systém zahrnuje i některé další skupiny osob, které nejsou ekonomicky aktivní, ani se nenacházejí v situaci, která je kladena na roveň ekonomické aktivitě.²

Jednotnost základního důchodového systému znamená, že právní úprava zajištění oprávněných subjektů pro případ stanovených sociálních událostí není diferencována pro jednotlivé skupiny obyvatelstva, ale je stejná pro všechny skupiny, na něž se systém vztahuje.

Základní důchodový systém je systémem povinným. Tato charakteristika vyjadřuje, jakým způsobem vzniká účast oprávněných osob v systému. Jestliže je základní důchodový systém označen jako povinný, znamená to, že účast oprávněných osob v systému vzniká nezávisle na jejich vůli, na základě zákonem stanovených právních skutečností. Oprávněné osoby v základním rozsahu nemohou svým projevem vůle účast v důchodovém systému vyloučit. To znamená, že občan se nemůže vyvázat z důchodového pojištění a přestat platit pojistné, a to i kdyby měl dostatečné příjmy k zajištění svého stáří. Ve stanovených případech se však naopak může sám přihlásit k dobrovolné účasti na důchodovém pojištění. Povinná

² Např. osoby, které se dobrovolně účastní důchodového pojištění, aniž by byly ekonomicky aktivní nebo se nacházely v některé z vymezených sociálních situací: Zdeňka Gregorová, *Důchodové systémy*, Masarykova univerzita Brno, 1998.

účast je základním znakem důchodového systému, avšak i zde jsou právní úpravou umožněny určité výjimky, kdy účast v základním důchodovém systému je závislá na vůli jedince.

Další zásadou výstavby základního důchodového systému je zásada zásluhovosti, vyjádřena pojistným principem.³ Účast v základním důchodovém systému ze strany oprávněné osoby je spojena s povinností finančně se podílet na vytváření zdrojů, z nichž jsou potom kryty výdaje systému, tj, vypláceny příslušné dávky. Pojistný princip je rozhodujícím principem výstavby našeho důchodového systému, avšak není principem jediným. Poskytování dávek je tedy vázáno na splnění podmínek v minulosti, které oprávněný subjekt zná předem a jejichž plnění je v jeho dispozici. Zásada zásluhovosti je v naší právní úpravě po přechodnou dobu ještě vyjádřena i tzv. dobou zaměstnání bez přímé finanční účasti na tvorbě zdrojů systému.⁴ Toto vyjádření zásluhy souvisí s přestavbou našeho důchodového systému z tzv. státního důchodového zabezpečení na důchodové pojištění. Protože nelze připustit situaci, že by oprávněná osoba v souvislosti s novou právní úpravou ztratila dříve splněné nebo plněné podmínky účasti v důchodovém systému, je ještě po určitou dobu zahrnována i doba zaměstnání, i když pojistné tehdy placeno nebylo. Uvedené pojetí zásady zásluhovosti však s postupem doby ztrácí na významu a bude se posléze uplatňovat jen princip pojistný.

Postavení státu v našem důchodovém systému nelze jednoznačně definovat. V zásadách reformy našeho důchodového systému se více méně vycházelo z představy garance státu za důchodový systém, což by znamenalo, že stát se svými orgány nebude přímo zapojen do provádění důchodového systému, ale ponese celkovou garanci za fungování a solventnost systému. V průběhu reformy důchodového systému se však představa o postavení státu poněkud posunula a současné postavení státu může být vyjádřeno tzv. zásadou zabezpečení. Při přijetí nové právní úpravy byla zásada zabezpečení vyjadřující postavení státu, zcela jednoznačná, v současné době se však aplikace této zásady uvolnila. Stát v základním důchodovém systému podle současné právní úpravy nenese pouze povinnost garance za fungování systému, ale prostřednictvím svých státních orgánů provádí a spravuje celý důchodový systém. I když se oprávněné osoby samy přímými platbami účastní vytváření zdrojů pro důchodový systém, tyto platby jsou příjmovou stránkou státního rozpočtu. Stát s těmito příjmovými položkami hospodaří a také rozpočtuje výdaje

³ V naší právní úpravě je tato zásada zachycena např. v ustanovení § 11 odst. 1 zákona o důchodovém pojištění.

⁴ § 13 odst. 1 zákona o důchodovém pojištění považuje za dobu pojištění též dobu zaměstnání získanou před 1. lednem 1996 podle předpisů platných před tímto dnem.

na důchodový systém. Vyplácené dávky i další výdaje související, jsou pak výdajovou stránkou státního rozpočtu. Otázka způsobu financování důchodového systému však byla a je předmětem politických střetů různých politických stran a zájmových skupin. V důsledku vývoje byl výrazný podíl státu na financování základního důchodového systému zmenšen tak, že v právní úpravě je stanoveno, že pojistné na důchodové pojištění se vede na samostatném účtu státního rozpočtu a v zákonu o státním rozpočtu se uvádí jako samostatná položka příjmů státního rozpočtu.⁵ Ani tato změna právní úpravy však nic nemění na podstatě financování základního důchodového systému.

Stěžejní zásadou základního důchodového systému je zásada sociální solidarity. Pro náš důchodový systém je typická tzv. mezigenerační sociální solidarita, protože je s ní spojena metoda financování. Důchodový systém je financován průběžně, tedy ze zdrojů, které jsou vytvořeny ekonomicky aktivním obyvatelstvem, vůči němuž se nenaplnuje ještě účel důchodového systému. Důchodový systém je pak hrazen dávkami poskytovanými předchozími generacemi, která už zdroje pro tyto dávky nevytváří. S posunem generací se vytváří další skupina financující důchodový systém. Sociální solidarita je základem důchodového systému i v jiné rovině. Ekonomicky aktivní obyvatelstvo přispívá na tvorbu zdrojů důchodového systému podle výše svých příjmů. Obyvatelé s vyššími příjmy se na tvorbě zdrojů důchodového systému podílejí výrazněji, jejich účast není v zásadě omezena horní hranicí příjmů, z nichž by se platilo pojistné. Navíc důchodového systému jsou účastny i skupiny obyvatelstva v ekonomicky aktivním věku, které však z důvodů společností uznaných nevyvíjejí žádnou ekonomickou aktivitu, nemají příjmy z ekonomické aktivity a tudíž neplatí ani pojistné na důchodové pojištění. Dávky, které jim budou poskytovány, budou hrazeny ze zdrojů vytvořených obyvatelstvem ekonomicky aktivním. Příspěvky na tvorbu zdrojů důchodového systému jsou tedy placeny ekonomicky aktivním obyvatelstvem podle výše příjmů. Dávky vyplácené z důchodového systému jsou závislé na výši příjmů jen do určité míry. Rozdíl mezi výši dřívějších příjmů a výši poskytovaných dávek se zvyšuje s rostoucími příjmy. Právní úprava totiž pro určení výše dávky stanoví limity, které omezují výši vyměřovacího základu, z něhož se bude vypočítávat výše dávky.⁶

⁵ Viz § 2 zákona č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociálním zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti.

⁶ Viz. § 15 zákona o důchodovém pojištění, v platném znění.

Mezi obecné zásady důchodového systému je možné zařadit zejména zásadu rovnosti a zásadu zachování nabytých práv. Zásada rovnosti vyjadřuje snahu zajistit všechny oprávněné subjekty podle stejných jednotných pravidel, to ovšem neznamená „všem stejně.“ Aplikace zásady rovnosti nevyklučuje diferenciaci dávek za předpokladu, že jsou použita stejná pravidla a je vyloučeno subjektivistické posuzování. Zásada rovnosti je tedy chápána jako systém se stejnými šancemi pro všechny oprávněné subjekty. V zásadě zachování nabytých práv, s použitím trestně právní terminologie „zákazu reformatio in peius,“ je zachycena sama podstata sociální ochrany jedince. Tuto zásadu je možné vyjádřit tak, že jednou získané nároky na plnění z důchodového systému nemůže oprávněný subjekt následně pozbyt, např. zaváděním nových právních úprav do praxe. Je zřejmé, že tato zásada platí, pokud jsou plněny podmínky pro poskytování dávky. Jejím působením získává jedinec sociální, ekonomickou i právní jistotu svého zajištění.

Při poskytování dávek se uplatňuje i zásada valorizace. Na rozdíl od zásady zachování nabytých práv, která působí vždy ve vztahu jedinec a systém, zásada valorizace působí obecně ve vztahu systém a objektivní okolí. Zásada valorizace neznamená zákaz změny získaných nároků k horšímu individuálně, ale jejím promítnutím do důchodového systému se zákonodárce snaží omezit snižování hodnoty poskytovaných dávek obecně vůči všem oprávněným subjektům. Působením zásady valorizace dochází k přizpůsobování poskytovaných plnění vnějším objektivním ekonomickým podmínkám, zejména růstu cen a růstu mezd.

2. Historický vývoj pozůstalostních důchodů

Jak již bylo uvedeno výše, podoba jednotlivých důchodových systémů je ovlivněna rozmanitými celospolečenskými faktory. Proto považuji za vhodné, dříve než přistoupím k samotné problematice pozůstalostních důchodů v České republice, následující část práce věnovat pozůstalostním důchodům z hlediska jejich historie a vývoje.

Ve srovnání s jinými právními odvětvími je právo důchodového pojištění poměrně mladé, i když úpravu některých otázek z oblasti důchodového pojištění lze najít již ve středověkých předpisech jako je *Ius Regale montanorum*, který je možné označit za prvopočátek hornického pojištění.⁷ Základy práva důchodového pojištění je však třeba hledat až v 18. století za vlády Marie Terezie. Nicméně skutečný rozvoj důchodového pojištění nastává až v období první republiky.

Důchody pozůstalých patří historicky mezi nejstarší dávky. Důchody pro vdovy a sirotky zavedl již rakouský penzijní normál z roku 1771. Nicméně šlo o výrazně omezenou normu, neboť se týkala pouze vdov a sirotek po státních úřednících, kteří věrně sloužili a bez prostředků zanechali vdovu a děti, a stanovil přesné podmínky pro povolení penzí. Původním účelem pozůstalostních důchodů bylo nahradit příjem jediného živitele rodiny, kterým byl manžel, případně otec. Funkce důchodů v této době byla tedy plně alimentární. Časem právní úpravy přecházely k alimentaci částečné. Důchody pozůstalým tak začaly být přiznávány pouze v případě, že příjem, který rodina ztratila, nemohl být nahrazen jinak.

2.1. Pozůstalostní důchody v období 1. republiky

V období první republiky byla zvláště realizována úprava pojištění zaměstnanců a pojištění soukromých zaměstnanců. V prvním případě se jednalo o zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, zatímco pojištěním soukromých zaměstnanců se zabýval zákon č. 26/1929 Sb. z. a n., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách. Podle zákona č. 221/1994 Sb. z. a n. byl pojištěním povinen ten, kdo vykonával práce nebo služby na základě poměru pracovního, služebního nebo učňovského a nevykonával tyto služby jako vedlejší zaměstnání nebo

⁷ Aleš Brejcha, Václav Šantrůček: Právo důchodového pojištění, Linde Praha a.s., 1998, s.24

příležitostně. Podle tohoto zákona byly poskytovány pak následující dávky: starobní důchod, invalidní důchod, vdovský, vdovecký a sirotčí důchod a dále výbavné a odbytné. Je zřejmé, že oba zákony byly založeny na ryze na pojistném principu.

Nárok na vdovský důchod měla vdova po manželovi, který v době svého úmrtí požíval invalidní nebo starobní důchod nebo měl na takový důchod nárok. Zároveň musela být v době smrti manžela nebo později invalidní, případně musela dosáhnout věku 55 let, anebo musela pečovat o dvě nebo více dětí požívajících sirotčí důchod. Vdovecký důchod pak náležel vdovci po manželce, která ze svého pracovního výdělku zcela nebo převážně vyživovala rodinu, pokud byl v době úmrtí manželky invalidní. Nárok na důchod měl pouze po dobu své invalidity. Zákon dále upravoval případy, kdy vdově či vdovci nárok na důchod nevznikal. Podobně jako v současné době, nárok na vdovský a vdovecký důchod zanikl v důsledku rozhodnutí trestního soudu o zavinění nebo spoluzavinění smrti druhého manžela. Nárok zanikl i v případě, že manželství bylo z viny pozůstalé osoby nebo oboustranné viny soudně rozvedeno anebo, že manželství vzniklo v době, kdy již zemřelá osoba požívala starobní nebo invalidní důchod, vyjma situace, kdy od vstupu do manželství již uplynuly dva roky. Nárok na důchod nebyl obecně časově omezen, ale zanikal smrtí pozůstalé osoby, opětovným vstupem do manželství nebo okamžikem, kdy osoba přestala být invalidní. Zákon řešil i situaci, kdy žena byla soudně rozvedena z manželovy viny a nemohla vdovský důchod pobírat. V takovém případě byla ženě přiznána dávka ve výši vdovského důchodu, ovšem za předpokladu, že nevstoupila v nové manželství a po manželovi nebyla jiná vdova, která by měla nárok na vdovský důchod. To stejné platilo i pro muže.

Nárok na sirotčí důchod mělo dítě mladší sedmnácti let v případě úmrtí pojištěného otce nebo pojištěné matky, pokud zemřelý rodič požíval starobní nebo invalidní důchod nebo měl na některou z těchto dávek nárok. Horší postavení měly nemanželské děti. Nárok na sirotčí důchod jim totiž vznikl jenom tehdy, pokud bylo soudně zjištěno otcovství nebo mimosoudně uznáno za života otce. Osvojenci měli nárok na sirotčí důchod pouze v případě, že osvojení vzniklo alespoň půl roku před smrtí osvojitele. Stejně tak měli nárok i schovanci mladší sedmnácti let po pěstunech za předpokladu, že u pěstounů byli vyživováni bezplatně alespoň půl roku před smrtí pěstouna a na tuto výživu byli převážně odkázáni. Za stejných podmínek jako osiřelé děti měli nárok na sirotčí důchod i vnuci pojištěnce za předpokladu, že na zemřelého pojištěnce byli převážně odkázáni výživou.

Další zákon č. 26/1929 Sb. z. a n., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách, otázku pozůstalostních důchodů upravoval obdobně s tím rozdílem, že se vztahoval pouze na soukromé zaměstnance. Navíc přiznával ještě důchod rodičů, který nastupoval v případě, že nevznikl po zemřelém nárok na vdovský, vdovecký nebo sirotčí důchod, a odbytné jednou provždy. Nárok rodičů vznikl tehdy, pokud zemřelý požíval starobní nebo invalidní důchod nebo měl nárok na některou z těchto dávek a zároveň byly rodiče převážně na zemřelého odkázáni výživou.⁸ Odbytné jednou provždy byla zvláštní dávka, na kterou měla nárok vdova, vdovec či děti, pokud pojištěnec zemřel po dovršení šesti příspěvkových měsíců a před dokončením šedesáti příspěvkových měsíců za předpokladu, že ke smrti nedošlo následkem pracovního úrazu.

Organizaci a řízení pojištění zaměstnanců zajišťovala Ústřední sociální pojišťovna a organizaci a řízení soukromých zaměstnanců Všeobecný pensijní ústav v Praze. O důchodovém nároku se rozhodovalo výměrem a bylo možno proti němu podat žalobu u pojišťovacího soudu. Proti rozsudku pojišťovacího soudu pak bylo možné se odvolat k Vrchnímu pojišťovacímu soudu a ten ve věci rozhodl s konečnou platností.

2.2. Pozůstalostní důchody v období po druhé světové válce

Po druhé světové válce bylo zákonodárství 1. republiky ze sociální oblasti v zásadě převzato. Situace v sociální oblasti byla velmi komplikovaná a systém sociálního pojištění poměrně roztržštěný. Významným mezníkem bylo přijetí zákona č. 99/1948 Sb., o národním pojištění (dále jen zákon o národním pojištění). Umožnil vytvoření nové jednotné soustavy národního pojištění, zvýšil všechny dávky, do značné míry zrovnoprávnil nároky dělníků a ostatních zaměstnanců a poprvé rozšířil důchodové zabezpečení i na samostatně hospodařící občany.⁹ Svou derogační klausulí zrušil zákon č. 221/1924 Sb. z. a n. a zákon č. 26/1929 Sb. z. a n. Z pohledu pozůstalostních důchodů upravoval vdovský důchod, důchod družky a sirotčí důchod.¹⁰ Je tedy zřejmé, že po druhé světové válce nebyly pozůstalostní důchody přiznávány vdovcům.

⁸ Při posuzování převážné odkázanosti není rozhodným, jakou částkou zesnulé dítě na výživu rodičů fakticky přispívalo, ale skutečnost, zda zesnulé dítě rodičům přispívalo částkou větší, než kolik činí jejich vlastní příjem.: Aleš Brejcha, Václav Šantrůček, Právo důchodového pojištění, Linde Praha a.s., 1998, s.30

⁹ Tomeš I. a kol. Právo sociálního zabezpečení, Praha, Všehrad, 1995

¹⁰ Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění, upravoval i tzv. odškodnění za pracovní úrazy, které náleželo pojištěncům a jejich pozůstalým z titulu tělesného zranění nebo usmrcení pracovním úrazem.

Nárok na vdovský důchod měla vdova po manželovi po dobu jednoho roku po jeho smrti za podmínky, že manželství trvalo alespoň jeden rok. Pokud uzavřela manželství po šedesátém roce věku, náležel ji nárok jedině v případě, že manželství trvalo alespoň dva roky. Poprvé se tedy v právní úpravě objevuje základní omezení doby trvání nároku na vdovský důchod. Po uplynutí jednoho roku měla vdova nárok na vdovský důchod, jen pokud manželství trvalo alespoň patnáct let, vdova byla invalidní, dosáhla 45 let nebo pečovala alespoň o jedno dítě pojištěnce. V případě rozvodu manželství se k zachování nároku na vdovský důchod vyžadovalo, aby se vdova znovu neprovdala a pojištěnec měl vůči ní vyživovací povinnost. Družka zemřelého měla nárok na důchod v případě, že žila s pojištěncem ve společné domácnosti alespoň deset let do dne jeho smrti, byla na něj převážně odkázána výživou nebo s ním žila ve společné domácnosti alespoň tři roky do dne jeho smrti a zároveň byla matkou jeho dítěte, které by mělo po něm nárok na sirotčí důchod.

Nárok na sirotčí důchod mělo vždy oboustranně osiřelé dítě pojištěnce. Jednostranně osiřelé dítě mělo nárok na sirotčí důchod jedině tehdy, pokud o ně nepečovala pozůstalá vdova nebo pokud bylo nemanželským dítětem pojištěnky, nebo bylo převážně odkázáno na výdělek nebo důchod zemřelé matky. Sirotčí důchod byl přiznáván i osiřelým vnukům za předpokladu, že byli na zemřelého převážně odkázáni výživou. Sirotčí důchod byl přiznáván i osvojenčům, pokud byli osvojeni alespoň půl roku před smrtí osvojitele a schovancům po pěstunech, pokud jim pěstoun alespoň půl roku před smrtí bezplatně poskytoval výživu. V případě, že měl sirotek nárok na důchod po více pojištěncích, sirotčí důchod mu byl vyplácen pouze jeden, a to nejvyšší. Oproti dřívější úpravě došlo ke snížení věku, do kterého byl sirotčí důchod přiznáván. Nově náležel pouze dětem do šestnácti let. Tato věková hranice mohla být zvýšena až na dvacet pět let za předpokladu, že si dítě nemohlo pro nemoc, tělesnou nebo duševní vadu, vlastní prací opatřit výživu nebo se připravovalo soustavně na budoucí životní povolání studiem či jiným školením.

Zákon o národním pojištění, již nebyl de facto postaven na pojistném principu. Hovoří se v něm sice o pojistném na důchodové pojištění, tato částka však byla hrazena za zaměstnance zaměstnavatelem. Pokud jde o organizaci a řízení, nositelem pojištění byla Ústřední národní pojišťovna. O důchodových nárocích rozhodovala výměrem, který měl na rozdíl od předchozích předpisů již jednoznačný charakter správního rozhodnutí. Proti výměru pojišťovny bylo možné podat opravný prostředek k pojišťovacímu soudu. Proti rozsudku pojišťovacího soudu se bylo možno odvolat k vrchnímu pojišťovacímu soudu. Zákon

o národním pojištění nově zavedl mimořádný opravný prostředek, a to dovolání k Nejvyššímu pojišťovacímu soudu.

2.3. Pozůstalostní důchody v období od padesátých let do devadesátých let

Po roce 1948 došlo k zásadním změnám ve vývoji sociálního zákonodárství. Postupně byl potlačen pojistný princip a z důchodového pojištění se stalo fakticky důchodové zabezpečení. V padesátých letech byla uskutečněna první reforma sociálního zabezpečení. V této době byly přijaty dva významné zákony, a to zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, který je s mnoha změnami a doplňky platný dosud, a zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení. Nároky na pojištění členů výrobních družstev, družstevních rolníků a osob samostatně výdělečně činných, pak vláda upravovala formou nařízení. Těmito právními předpisy byl zvýšen nejen počet důchodově zabezpečených osob, ale i výše a počet poskytovaných dávek, což vedlo k výraznému růstu nákladů na všechna odvětví sociálního zabezpečení.

Zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení, v oblasti pozůstalostních důchodů rozšířil okruh poskytovaných dávek o důchody vdovecké. Vdovský, vdovecký a sirotčí důchod náležel po zaměstnanci, který byl zaměstnán po dobu potřebnou pro nárok na invalidní důchod, resp. po poživateli starobního nebo invalidního důchodu, nebo částečného invalidního důchodu a důchodu za výsluhu let. Podmínka potřebné doby zaměstnání se nezjišťovala v případě, že zaměstnanec zemřel v důsledku pracovního úrazu. I tato právní úprava nárok na vdovský důchod časově omezovala, a to na dobu jednoho roku od smrti zaměstnance nebo důchodce. Zákon umožňoval prodloužení nároku při splnění určitých podmínek obdobně jako zákon o národním pojištění, dochází pouze k úpravě podmínek pro prodloužení nároku na vdovský důchod. Pokud bylo uzavřeno nové manželství, nárok na vdovský důchod zanikl. Oproti dřívější právní úpravě zákon nepřiznával v takové míře důchod družky, nicméně umožňoval přiznat vdovský důchod družce, která se zemřelým žila ve společné domácnosti a byla na něj odkázána výživou za okolností hodných zvláštního zřetele. Znovu byl také zaveden vdovecký důchod, ale jeho rozsah byl velmi omezený. Náležel pouze vdovci po zaměstnankyni nebo důchodkyni, pokud byl invalidní a poslední rok před smrtí manželky byl výživou odkázán na její plat nebo důchod.

Oproti dřívější právní úpravě došlo k určitým změnám i v úpravě sirotčích důchodů. Pro přiznání nároku nebylo nadále nutné, aby šlo o dítě oboustranně osiřelé. Nicméně pokud šlo o oboustranně osiřelé dítě, mělo dítě nárok pouze na jeden sirotčí důchod, a to ten nejvyšší. Sirotčí důchod náležel vlastnímu i osvojenému dítěti po zemřelém rodiči a dále byl přiznáván po prarodičích nebo pěstunech, pokud na ně dítě bylo v době jejich smrti převážně odkázáno výživou. Ve srovnání s dřívější právní úpravou dochází k posunutí věkové hranice. Sirotčí důchod náležel až do skončení povinné školní docházky, případně až do dvaceti pěti let za předpokladu, že si dítě nemohlo pro nemoc, tělesnou nebo duševní vadu opatřit vlastní výživu nebo se připravovalo soustavně na budoucí životní povolání studiem

O důchodových dávkách rozhodoval Státní úřad sociálního zabezpečení, který byl ústředním orgánem. Řízení mělo charakter řízení správního, ve věci bylo vydáno rozhodnutí, přičemž o opravných prostředcích rozhodovaly soudy.

Druhá reforma sociálního zabezpečení byla uskutečněna v šedesátých letech. K novelizaci předpisů důchodového zabezpečení došlo zákonem č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, a zákonem č. 103/1964 Sb., o sociálním zabezpečení družstevních rolníků. Změny zákonů v oblasti sociálního zabezpečení po druhé světové válce až doposud byly prováděny za účelem zlepšení životní úrovně obyvatelstva. Docházelo k rozšiřování okruhu oprávněných osob, ke zmírňování podmínek pro přiznání nároků a k rozšiřování okruhu poskytovaných dávek. Ovšem reformy šedesátých let měly opačnou tendenci. V důsledku slabé efektivnosti hospodářství a nepříliš příznivého ekonomického vývoje došlo k celkovému zhoršení úrovně důchodového zabezpečení.

Zákon č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, byl založen plně na principu zabezpečovacím, vůbec tedy neupravoval pojistnou povinnost. V oblasti pozůstalostních důchodů poskytoval pouze důchod vdovský a sirotčí, vdovecké důchody a důchody družkám byly zrušeny. Vdovské a sirotčí důchody i nadále byly poskytovány pouze po zaměstnanci, který byl zaměstnán po dobu potřebnou pro nárok na invalidní nebo starobní důchod, pokud neuplynuly od skončení zaměstnání do dne smrti více než dva roky, anebo po zaměstnanci, který zemřel následkem pracovního úrazu nebo nemoci z povolání. Stejně jako podle předchozích předpisů vdovský důchod náležel po dobu jednoho roku od smrti manžela a po této době jen za splnění dalších zákonných podmínek. Zákon omezil nárok na vdovské důchody. Vdovský důchod nebyl přiznán, jestliže k uzavření manželství došlo až po

šedesátém roce věku pracovníka a netrvalo alespoň dva roky. Pokud se ovšem z manželství narodilo dítě nebo smrt nastala následkem úrazu, tato podmínka byla neplatná. Dále vdovský důchod nebyl přiznán vdově, která žila ve společné domácnosti s druhem nebo nežila delší dobu ve společné domácnosti s manželem před jeho smrtí.

Podmínky pro nárok na sirotčí důchod a doba vyplácení tohoto důchodu byly obdobné jako v předcházející právní úpravě. Ovšem i zde došlo k omezení nároku na sirotčí důchod. Osirelé dítě zcela ztrácelo nárok na sirotčí důchod po skončení povinné školní docházky, pokud mělo vlastní hrubý měsíční příjem vyšší než 620 Kč. Stejně tak mohla být zastavena výplata sirotčího důchodu, pokud poživatel sirotčího důchodu uzavřel sňatek a hrubý příjem v rodině přesahoval 620 Kč na osobu. Ke zmírnění došlo alespoň v případě nároku oboustranně osirelých dětí. Poprvé v historii se totiž přiznával sirotčí důchod oboustranně osirelému dítěti i v případě, že nikdo z rodičů či osob, na něž bylo dítě převážně odkázáno výživou, nesplňoval podmínky pro nárok na invalidní nebo starobní důchod.

O dávkách důchodového zabezpečení rozhodoval Státní úřad sociálního zabezpečení formou správních rozhodnutí. Pro řízení platily subsidiárně obecné předpisy o správním řízení. O opravných prostředcích rozhodoval soud v řízení podle občanského soudního řádu.

K další méně rozsáhlé reformě sociálního zabezpečení došlo v sedmdesátých letech, kdy byl přijat zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení. Stát se snažil naklonit si některé vrstvy obyvatelstva, a proto přijímal opatření, jejichž cílem bylo odstranit tvrdosti dříve uplatňované sociální politiky. Ovšem oblasti pozůstalostních důchodů se tato právní úprava nijak významně nedotkla. Jediná podstatnější změna oproti dřívější právní úpravě spočívala v tom, že vdova, která po smrti manžela žila ve společné domácnosti s druhem, ztrácela nárok na vdovský důchod.¹¹

Neúspěšný hospodářský vývoj v osmdesátých letech byl důvodem, proč se vláda nadále snažila získat přízeň obyvatelstva velkorysejší sociální politikou. V roce 1988 byl přijat zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení (dále jen zákon o sociálním zabezpečení), jehož část platí dosud, avšak od svého přijetí byl více než třicetkrát novelizován. Vzhledem k tomu, že tento zákon, podobně jako předchozí předpisy, byl založen

¹¹ Tomeš, I. a kol. Právo sociálního zabezpečení, Praha, Všešrd, 1995, str. 24

na zabezpečovacím principu, nárok na pozůstalostní důchody je odvozen od doby zaměstnání, nikoliv od doby pojištění zemřelého. Doba zaměstnání se nezjišťovala, pokud zemřelý již požíval starobní, invalidní, částečný invalidní nebo důchod za výsluhu let. Na principu pojišťovacím bylo založeno jen důchodové pojištění osob samostatně výdělečně činných.

Podobně jako v předchozí právní úpravě, nárok na vdovský důchod náležel ženě po dobu jednoho roku od smrti manžela. Pokud tato doba uplynula, měla nárok na vdovský důchod jenom splněním dalších zákonem stanovených podmínek. I tyto podmínky jsou obdobné, spočívaly zejména v péči o nezaopatřené dítě, v dosažení určitého věku či ve výchově určitého počtu dětí. Vdovec měl nárok na vdovecký důchod po manželce, jestliže pečoval alespoň o jedno nezaopatřené dítě. Novým pojmem, který doposud právní úprava v souvislosti s pozůstalostními důchody neznala, je nezaopatřené dítě. Zákon o sociálním zabezpečení definuje tento pojem zcela odlišně od obecného vymezení. Jde o stejnou definici, kterou převzal i současný zákon o důchodovém pojištění. Pojem nezaopatřené dítě se užívá i v souvislosti s důchody sirotčími, kdy nárok na sirotčí důchod vznikl nezaopatřenému dítěti, pokud zemřel jeho rodič. V souvislosti se sirotčími důchody dochází také k vypuštění ustanovení o krácení sirotčích důchodů při dosažení určitého příjmu po skončení povinné školní docházky nebo při uzavření sňatku. Ostatní podmínky nároku na sirotčí důchody podstatným způsobem změněny nebyly.

O důchodových nárocích občanů rozhodoval svým rozhodnutím Úřad důchodového zabezpečení, resp. s účinností od 1.9.1990 Česká správa sociálního zabezpečení. Na řízení se aplikovaly speciální procesní předpisy, přičemž subsidiárně platil správní řád. Proti rozhodnutí bylo možné uplatnit opravný prostředek, o němž rozhodoval soud.

2.4. Současná právní úprava

Velice brzy po listopadu 1989 bylo zřejmé, že bude nutno přistoupit k zásadní reformě systému sociálního zabezpečení. I když byl tento systém v některých oblastech na dobré úrovni, zejména pokud šlo o zabezpečení rodin s dětmi, v jiných směrech, hlavně v oblasti důchodů, zaostával a měl řadu nedostatků zásadního rázu. Především byl mimořádně finančně náročný, těžkopádný a nebyl schopen se přizpůsobit novým podmínkám. Z těchto důvodů bylo rozhodnuto, že společně s ekonomickou reformou bude uskutečněna i reforma sociální. Klíčovým úkolem této reformy byl přechod od sociálního zabezpečení k sociálnímu pojištění.

První etapa sociální reformy probíhala od konce roku 1989 do roku 1992. Byl vypracován koncept záchranné sociální sítě, který byl plně zajištěn právními instituty, zejména minimální mzdou a životním minimem. Druhá etapa započala po vzniku samostatné České republiky v roce 1993. V našem sociálním zabezpečení se začaly projevovat neoliberální tendence. Bylo zavedeno pojistné jako zvláštní platba mimo daňový systém. Za zvlášť významné je třeba považovat přijetí zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění (dále jen zákon o důchodovém pojištění). Podrobnější výklad současné právní úpravy se zaměřením na pozůstalostní důchody bude poskytnut v následující kapitole.

V následující tabulce uvádím přehled právních norem důchodového pojištění (zabezpečení) od první republiky s uvedením jejich účinnosti a principu, který byl aplikován.

Norma	Účinnost od -do	Aplikovaný princip (převažující)
zákon č. 221/1924 Sb.	1. 7.1926 - 30. 9.1948	pojistný
zákon č. 26/1929 Sb.	1. 1.1929 - 30. 9.1948	pojistný
zákon č. 99/1948 Sb.	1.10.1948 – 31.12.1956	pojistný
zákon č. 55/1956 Sb.	1. 1.1957 – 30. 6.1964	zabezpečovací
zákon č. 101/1964 Sb.	1. 7.1964 – 31.12.1975	zabezpečovací
zákon č. 121/1975 Sb.	1. 1.1976 – 30. 9.1988	zabezpečovací
zákon č. 100/1988 Sb.	1.10.1988 – 31.12.1995	zabezpečovací
zákon č. 155/1995 Sb.	1. 1.1996 platný stav	pojistný

3. Prameny práva důchodového pojištění

Důchodové pojištění není upraveno komplexně v jednom zákoně, nýbrž vlivem historického vývoje jsou otázky důchodového pojištění upraveny ve třech základních zákonech. Dříve než přistoupím podrobněji k jednotlivým zákonům, je vhodné připomenout příslušné ústavní garance vyplývající z Listiny základních práv a svobod, která tvoří součást ústavního pořádku České republiky. Z hlediska práva sociálního zabezpečení má význam především článek 30 odst. 1. Podle tohoto ustanovení *občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele*. Jedná se o sociální právo, které potvrzuje Listina základních práv a svobod jako nezcizitelná a nezrušitelná. Jejich reálné využívání je garantováno čl. 36 Listiny, který zaručuje každému možnost domáhat se svého práva stanoveným způsobem.

Základními prameny práva důchodového pojištění o síle zákona jsou tři zákony, které de facto komplexně pokrývají hmotněprávní i procesní úpravu důchodového pojištění. Nároky na důchody, stanovení výše důchodů, výplatu důchodů při souběhu nároků na více důchodů, a další obecné otázky týkající se nároků na důchody a jejich výplatu upravuje zákon o důchodovém pojištění. Nicméně tento právní předpis neupravuje důchodový systém obecně. S určitým zjednodušením lze zákon o důchodovém pojištění označit jako hmotněprávní úpravu. Otázky organizace a provádění důchodového pojištění včetně povinností pojištěnců, zaměstnavatelů a příjemců důchodů, jejich odpovědnosti a některé procesní otázky upravuje zvláštní zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení (dále jen zákon o organizaci sociálního zabezpečení). Pojistné na důchodové pojištění, tj. okruh poplatníků, stanovení výše pojistného, způsob jeho odvodu, sankce za porušení stanovených povinností apod. upravuje rovněž zvláštní zákon, a to zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti (dále jen zákon o pojistném na sociálním zabezpečení).

Pro úplný přehled právní úpravy důchodového systému je nutno uvést i zákon o sociálním zabezpečení, který již sice neupravuje samotnou podstatu důchodového systému, ale zachovává pojem důchodového zabezpečení a upravuje tzv. zvýšení důchodu pro bezmocnost jako sociální dávku, reagující na velmi nepříznivý zdravotní stav jedince, pobírajícího dávku z důchodového systému. Strukturálně sice tento typ dávky nepatří do

důchodového systému, avšak po přechodnou dobu, aby nedošlo ke zhoršení sociální situace některých rizikových skupin obyvatelstva, je nutno s touto právní úpravou počítat.

Právní úprava důchodového systému by nebyla celá bez prováděcích právních předpisů. Podrobnosti spojené s prováděním zákonů upravuje vláda prostřednictvím svých nařízení nebo jednotlivá ministerstva prostřednictvím vyhlášek. Mezi nejdůležitější patří vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 284/1995 Sb., kterou se provádí zákon o důchodovém pojištění. Vyhláška vymezuje některé pojmy používané v zákoně o důchodovém pojištění, které se vztahuje zejména k důchodovým dávkám podmíněným dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem a dále podrobné přílohy týkající se druhů zdravotního postižení. Nařízením vlády jsou prováděny především úpravy výše důchodových dávek spočívající v jejich hromadném zvyšování. Pro úplnost lze uvést např. nařízení vlády č. 521/2004 Sb. a nařízení vlády č. 565/2004 Sb., o zvýšení důchodů v roce 2005.

Prameny práva v oblasti důchodového pojištění jsou obsaženy jak ve vnitrostátních předpisech, tak v mezinárodních smlouvách. Zřejmě nejčetnější z mezinárodních smluv jsou dosud bilaterální mezinárodní smlouvy, které jako zdroj práva plní důležitou úlohu nejen v důchodovém pojištění, ale v celém systému sociálního zabezpečení. Tyto smlouvy jsou uzavírány s celou řadou především evropských států. Je na místě jmenovat alespoň Smlouvu o sociálním zabezpečení mezi Českou republikou a Slovenskou republikou nebo Smlouvu mezi Českou republikou a Švýcarskou konfederací o sociálním zabezpečení.

Významnými prameny práva sociálního zabezpečení jsou mezinárodní smlouvy o základních lidských právech, které podle čl. 10 Ústavy České republiky mají, jsou-li ratifikovány, přednost před zákonem. Jedná se především o Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

Z multilaterálních mezinárodních smluv je pro oblast pozůstalostních důchodů významná Úmluva o pojištění pozůstalých č. 39/1933 a Úmluva o invalidních, starobních a pozůstalostních dávkách č. 128/1967. Úroveň invalidního důchodu a pozůstalostních důchodů se posuzuje podle Úmluvy o minimální normě sociálního zabezpečení č. 461/1991 z roku 1952, která vstoupila pro ČR v platnost dnem 11.1.1991. Podle této úmluvy musí příjem pozůstalé rodiny s dvěma dětmi dosahovat nejméně 40 % čistého příjmu této rodiny před úmrtím živitele za předpokladu, že zemřelý dosáhl aspoň dobu pojištění 15 roků.

Od vstupu České republiky do Evropské unie platí v České republice přímo unijní předpisy. V oblasti důchodového pojištění jde především o nařízení Rady č. 1408/71/EEC, o aplikaci soustav sociálního zabezpečení na osoby zaměstnané, samostatně výdělečně činné a jejich rodinné příslušníky pohybující se v rámci Společenství, a o nařízení Rady č. 574/72/EEC, stanovující postup provádění nařízení č. 1408/71/EEC, jak již bylo uvedeno výše. Tato nařízení ponechávají členským státům na vůli, aby si národní systémy sociálního zabezpečení samy stanovily a vypracovaly podle svého. Obě nařízení byla opakovaně měněna a doplňována. V nedávné době se tak stalo nařízením Rady č. 859/2003/EC, kterým se působnost nařízení rozšiřuje na státní příslušníky třetích zemí, na které se tato nařízení dosud nevztahovala pouze z důvodů jejich státní příslušnosti.

4. Významné právní skutečnosti

Pro účely pozůstalostních důchodů je třeba vymezit řadu skutečností, které jsou obsaženy v jednotlivých podmínkách nároků na důchodové dávky. Tyto pojmy se prolínají celou další částí diplomové práce a nelze provést hlubší rozbor bez jejich řádného vysvětlení. Jde o vymezení pojmů dítě, nezaopatřené dítě, výchova dítěte, péče o osobu blízkou, dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav, pracovní úraz a nemoc z povolání, bezmocnost a smrt.

4.1. Dítě a nezaopatřené dítě

Pojem dítě je v důchodovém pojištění poměrně podrobně popsán, neboť má vliv na řadu nároků důchodového pojištění. Předtím než bude objasněno v jakých případech považují právní předpisy dítě za nezaopatřené, je třeba zabývat se definicí samotného pojmu dítěte, jak jej chápou předpisy o důchodovém pojištění. Dítětem se pro účely pozůstalostních důchodů rozumí dítě vlastní nebo osvojené a nevylučuje-li to právní předpis i dítě převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Přitom za dítě převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů se považuje dítě, jež bylo převzato do takové péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu nebo dítě manžela, kterému bylo svěřeno do výchovy rozhodnutím soudu, anebo dítě manžela pokud druhý rodič dítěte zemřel nebo není znám.

Druhým pojmem, který významně ovlivňuje nároky na pozůstalostní důchody je nezaopatřené dítě. Za nezaopatřené dítě se vždy považuje dítě do skončení povinné školní docházky¹² a není rozhodné, jak dlouho povinná školní docházka trvá, či v jakém věku dítě povinnou školní docházku ukončilo. Některé skupiny dětí jako např. zdravotně postižené, nemocné, obtížně vzdělavatelné, plní povinnou školní docházku ve speciálních školách, kde trvá povinná školní docházka delší dobu, a proto se za povinnou školní docházku považuje též docházka do desátého ročníku speciální základní školy, zvláštní školy nebo školy pomocné. Za povinnou školní docházku se považuje také období školních prázdnin navazujících na ukončení období školního vyučovacího školního roku, v němž dítě dovrší poslední rok povinné školní docházky, pokud v této době nezačalo vykonávat výdělečnou činnost, ani nezačalo pobírat hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání podle zákona o zaměstnanosti.

¹² Obsah pojmu povinná školní docházka je třeba vykládat v souladu s § 36 až § 43 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

Nezaopatřené je také dítě, jestliže se soustavně připravuje na budoucí povolání studiem na středních nebo vysokých školách v České republice, nejdéle však do 26 let věku, s výjimkou studia při zaměstnání a kombinovaného studia, v případě, že dítě v době takového studia je výdělečně činnou v rozsahu zakládajícím účast na pojištění nebo pokud pobírá hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání. Za studium na středních a vysokých školách v České republice je třeba chápat též studium na středních a vysokých školách v cizině, pokud podle rozhodnutí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy je postaveno na roveň studia na středních a vysokých školách v České republice.

Dítě je považováno za nezaopatřené také tehdy, jestliže se nejdéle do dosažení 26 let věku, nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz. V těchto případech půjde zpravidla o krátkodobou neschopnost dítěte, proto se také tento úraz nebo nemoc blíže nespecifikuje a je plně postačující tuto skutečnost prokazovat potvrzením ošetřujícího lékaře. Avšak pokud by dítě nemohlo vykonávat soustavnou výdělečnou činnost z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu, je nutný posudek lékaře okresní správy sociálního zabezpečení.

A konečně za nezaopatřené dítě se považuje i dítě do 18 let, které skončilo povinnou školní docházkou, je vedeno v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a nemá nárok na podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci.

Další situace zakládající nárok na vdovský nebo vdovecký důchod spočívá v péči o nezletilé dítě dlouhodobě těžce zdravotně postižené vyžadující mimořádnou péči. Dlouhodobě těžce zdravotně postižené je dítě, které má některé ze zdravotních postižení uvedených v prováděcí vyhlášce,¹³ a toto zdravotní postižení má podle lékařských poznatků trvat déle než jeden rok. Přitom důvodem uznání této podmínky za důvod k trvání nároku na vdovský či vdovecký důchod je skutečnost, že uvedené dítě potřebuje mimořádnou péči a v důsledku této péče je pečující rodič zpravidla omezen ve svých výdělečných možnostech. Za mimořádnou péči o dlouhodobě těžce zdravotně postižené dítě se považuje soustavná individuálně poskytovaná péče, která svým rozsahem, náročností a nezbytností značně převyšuje péči o zdravé dítě téhož věku. Péče přitom spočívá v potřebě opakovaného

¹³ Příloha č. 1 k vyhlášce č. 284/1995 Sb., kterou se provádí zákon o důchodovém pojištění.

ošetřování, rehabilitace nebo cvičení, nezbytnosti zvýšeného dohledu nebo pomoci jiné osoby při některých nezbytných životních úkonech.

Nepřímo s pozůstalostními důchody souvisí i výchova dítěte. Podle předpisů o důchodovém pojištění se výchovou dítěte rozumí osobní péče o dítě ve věku do dosažení jeho zletilosti alespoň po dobu deseti roků, resp. alespoň pěti roků, pokud se žena výchovy ujala po dosažení osmého roku věku dítěte. Podmínka výchovy dítěte se považuje za splněnou také v případech, kdy žena pečovala o nezletilé dítě nepřetržitě od jeho narození do jeho úmrtí, pokud dítě zemřelo po dosažení šesti měsíců věku, anebo pokud žena o dítě pečovala poslední tři roky před dosažením věku potřebného pro vznik nároku na starobní důchod.

4.2. Péče o osobu blízkou

Péče o osobu blízkou souvisí s náhradní dobou pojištění nebo s trváním nároku na pozůstalostní dávky. Osobou blízkou se v právu důchodového pojištění rozumí manželé, příbuzní v řadě přímé, včetně osvojených a nezaopatřených dětí, sourozenci, zeť a snacha, a to kteréhokoli z manželů. Je zřejmé, že definice osoby blízké je v předpisech o důchodovém pojištění koncipována poněkud striktněji než v občanskoprávních předpisech.

4.3. Pracovní úraz a nemoc z povolání

Velký význam pro posouzení nároku na pozůstalostní dávky má pracovní úraz a nemoc z povolání. Podle zákona o důchodovém pojištění lze vymezit pracovní úraz jako úraz, který pojištěnec utrpěl při činnosti zakládající účast na pojištění, a který se za pracovní a služební považuje podle pracovně právních předpisů nebo předpisů upravujících služební poměry, platných v době vzniku plné nebo částečné invalidity. Při definici pracovního úrazu se tedy odkazuje na příslušné pracovněprávní a služební předpisy. Podstatné je, že úraz se musí stát při činnosti zakládající účast na důchodovém pojištění. Vymezení pracovního úrazu pro účely důchodového pojištění je tedy užší než pro účely pracovněprávní, neboť podle pracovněprávních předpisů se odškodňují i úrazy, které se staly při vyjmenovaných činnostech mimo pracovně právní vztahy.¹⁴

¹⁴ V pracovně právních předpisech je pracovní úraz definován v ustanovení § 190 zákoníku práce. Podle tohoto ustanovení se pracovním úrazem rozumí poškození zdraví nebo smrt zaměstnance, ke kterým došlo při plnění pracovních úkolů nebo v přímé souvislosti s ním.

Pracovním úrazům se v důchodovém pojištění kladou na roveň nemoci z povolání. To znamená, že stejné nároky, které se váží na pracovní úraz, má i osoba, která má nemoc z povolání. Nemoci z povolání jsou předmětem právní úpravy nařízení vlády č. 290/1995 Sb., kterým se stanoví seznam nemocí z povolání. V tomto nařízení jsou uvedeny též podmínky, za nichž nemoci z povolání vznikají. Uznávání nemocí z povolání upravuje vyhláška č. 342/1997 Sb., ve znění vyhlášky č. 38/2005 Sb. Vyhláška obsahuje také seznam zdravotnických zařízení oprávněných uznávat nemoci z povolání.

4.4. Bezmocnost

V souvislosti s podmínkami nároku na vdovský a vdovecký důchod se užívá pojmů „částečně, převážně a úplně bezmocný.“¹⁵ Částečně bezmocná osoba je fyzická osoba, která potřebuje dlouhodobě pomoc jiné osoby při některých nezbytných životních úkonech, například při mytí, česání a oblékání. Za částečně bezmocnou se dále považuje osoba prakticky nevidomá. Převážně bezmocná osoba je osoba, která potřebuje kromě pomoci uvedené výše pravidelnou pomoc, případně soustavný dohled jiné osoby při hlavních životních úkonech, například při chůzi a při výkonu fyziologické potřeby. Za převážně bezmocnou se považuje také osoba úplně nevidomá. Úplně bezmocná je pak osoba, která zcela pozbyla schopnost sebeobsluhy, potřebuje soustavné ošetřování a je odkázána trvale na pomoc jiné osoby při všech životních úkonech. Stupeň bezmocnosti posuzují lékaři okresních správ sociálního zabezpečení.

4.5. Smrt

Základní podmínkou nároku na pozůstalostní důchod je úmrtí živitele. Předpisy práva důchodového zabezpečení pojem smrt nedefinují. Z hlediska lékařského je zpravidla smrt delší dobu trvajícím procesem, z hlediska práva je to vždy okamžik. Je věcí právního řádu, aby určil, který konkrétní okamžik v procesu postupného odumírání organismu má právní význam. Z pohledu trestního práva se za rozhodující bere ten okamžik, kdy proces zániku organismu se stává tzv. irrecersibilním, tj. neschopným být zpětně uveden v původní stav.¹⁶

¹⁵ Tyto pojmy pro účely důchodového pojištění vymezuje vyhláška č. 284/1995 Sb., kterou se provádí zákon o důchodovém pojištění.

¹⁶ čl. 6 odst. 2 Listiny základních práv a svobod

5. Vdovský a vdovecký důchod

Úmrtí člena rodiny je vždy závažným zásahem do života rodiny. Pokud zemře člen rodiny, který svým příjmem přispíval k vytváření a udržení její životní úrovně, může toto úmrtí znamenat nejen ohrožení životní úrovně všech jejích členů, ale i ohrožení ekonomické funkce rodiny, a to jak bezprostředně po úmrtí člena rodiny, tak i v dlouhodobější perspektivě. Úmrtí člena rodiny vyvolává mimořádné náklady spojené s pohřbem zesnulého, ale i s dalšími skutečnostmi. Někdy je nutné přizpůsobit se novým životním podmínkám, přistoupit k různým změnám a úpravám. Pro většinu rodin by bylo obtížné se s touto svízelnou ekonomickou situací vypořádat vlastními silami. Proto je úmrtí člena rodiny tradičně považováno za důležitou sociální událost, v důsledku níž vzniká nejbližším pozůstalým nárok na některou dávku z pozůstalostních důchodů. Základním účelem těchto dávek je tedy zajistit po úmrtí člena rodiny pozůstalým přiměřenou životní úroveň. Pro tyto dávky je charakteristické, že nárok na ně je odvozen z důchodových nároků zemřelého, a jestliže zemřelý nesplnil podmínky pro svůj přímý důchod, nevzniká mu nárok ani na důchod pozůstalostní.

Nejdůležitější pozůstalostní dávkou je již tradičně vdovský důchod. Vdovecký důchod v řadě zemí neexistoval, případně byl po několika letech existence jako neopodstatněná dávka zrušen. Příjem manžela totiž býval vyšší než příjem manželky, která se zpravidla věnovala výchově dětí, a pokud pracovala, bylo to často na kratší úvazek. Zvyšující se vzdělanost a zaměstnanost žen se promítly i do této oblasti. V našem právním řádě byl vdovecký důchod znovu zaveden až od 1. srpna 1991 zákonem č. 306/1991 Sb., kdy nahradil tzv. vdovecký příspěvek, který byl nárokovou dávkou sociální péče poskytovanou pouze vdovci pečujícímu o nezaopatřené dítě.¹⁷

5.1. Podmínky nároku a jeho trvání

Podmínky nároku na vdovský důchod byly poněkud zpřísněny. Nárok na vdovský důchod vzniká za předpokladu, že zemřelý manžel ke dni smrti byl poživatелеm starobního, plného invalidního nebo částečného invalidního důchodu, anebo k tomuto dni splnil podmínky nároku na starobní důchod nebo potřebné doby důchodového pojištění pro nárok na

¹⁷ Jan Příb, Vladimír Voříšek, *Důchodové předpisy s komentářem*, ANAG, 2005, s. 187

plný invalidní důchod. Vdovský důchod pak náleží vždy po dobu jednoho roku ode dne smrti manžela. Po uplynutí této doby nárok na důchod trvá, jestliže vdova splňuje jednu z následujících podmínek:

- pečuje o nezaopatřené dítě
- pečuje o nezletilé dlouhodobě těžce zdravotně postižené dítě vyžadující mimořádnou péči
- pečuje o zletilé dítě, které je převážně nebo úplně bezmocné
- pečuje o svého rodiče nebo rodiče zemřelého manžela, s nímž žije ve společné domácnosti a který je převážně nebo úplně bezmocný, nebo je částečně bezmocný a současně je starší 80 let
- je plně invalidní
- dosáhla věku 55 let nebo důchodového věku, je-li důchodový věk nižší.

Kromě uvedeného má vdova nárok na vdovský důchod i po manželovi, který zemřel následkem pracovního úrazu. Na rozdíl od právního stavu platného do 31. prosince 1995 již nevzniká nárok na vdovský důchod družce ani rozvedené ženě, a to ani v případě, že zemřelý manžel jí byl povinen poskytovat výživné. Pro nárok na vdovský důchod však není podstatné, jak dlouho manželství trvalo, a ni to, zda v době smrti manželé spolu žili ve společné domácnosti či nikoliv.

Zrovnoprávnění byli vdovci. Vdovecký důchod náleží za stejných podmínek jako důchod vdovský a je i stejně vyměřován. Výjimkou je věková hranice, která je u mužů stanovena na 58 let. Za účelem alespoň částečného zmírnění diskriminace vdovců zákon o důchodovém pojištění stanovil, že nárok na vdovecký důchod ve výši podle předpisů platných před 1.1.1996 má i muž, jehož manželka zemřela po 31.12.1990, tedy nejdéle pět roků před účinností zákona.

5.2. Obnovení nároku

Nárok na vdovský nebo vdovecký důchod vznikne znovu, pokud bude splněna některá z uvedených podmínek do pěti roků po zániku dřívějšího nároku na vdovský nebo vdovecký důchod. Přitom k takovému vzniku nároku může dojít i opakovaně. Nárok nevznikne znovu, pokud v této pětileté lhůtě byl uzavřen nový sňatek, který před uplynutím této doby skončil rozvodem, a to ani v případě, že by byla splněna některá z výše uvedených podmínek.

Zvýhodněním oproti dosavadní právní úpravě je, že ochranná lhůta pro obnovu nároku na vdovský důchod byla prodloužena ze dvou na pět roků. Naproti tomu došlo ke zúžení okruhu situací podmiňujících trvání nároku na vdovský důchod. Například důvodem trvání nároku na vdovský důchod není skutečnost, že žena vychovala tři nebo více dětí nebo dosáhla věku 45 let a vychovala děti dvě. Rovněž věk u vdov, jako podmínka trvání nároku na vdovský důchod, byl zvýšen z 50 na 55 let. Tato úprava se týkala pouze vdov, neboť u vdoveckého důchodu s možností trvání nároku na důchod po skončení péče o nezaopatřené dítě právní úprava nepočítala.

5.3. Zánik nároku

Uplynutí lhůty jednoho roku od smrti manžela není jediným důvodem zániku nároku na vdovský a vdovecký důchod. Vdovský a vdovecký důchod zaniká také uzavřením nového manželství a dnem právní moci rozhodnutí soudu o tom, že pozůstalá osoba způsobila úmyslně smrt druhého z manželů jako pachatelka, spolupachatelka nebo účastnice trestného činu.¹⁸

Oproti dřívější právní úpravě byla zavedena jednorázová výplata dvanáctinásobku vdovského důchodu v případech, kdy nárok na tento důchod zanikl uzavřením nového manželství. Vychází se přitom z dosavadní zkušenosti, že v řadě případů právě z toho důvodu neuzavírali ovdovělé ženy a muži sňatek, ačkoli měli trvalého partnera. Uvedená částka se vyplátí nejpozději do tří měsíců ode dne zániku nároku na vdovský nebo vdovecký důchod. K platbě dojde na základě splnění oznamovací povinnosti poživatele důchodu, který musí do osmi dnů oznámit každou skutečnost rozhodnou pro trvání nároku na důchodovou dávku.¹⁹

¹⁸ Podle § 9 odst. 1 trestního zákona je pachatelem trestného činu ten, kdo trestný čin spáchal sám. V případě, že byl trestný čin spáchán společným jednáním dvou nebo více osob, odpovídá každá z nich, jako by trestný čin spáchala sama a jedná se o spolupachatele. Účastníkem na dokonaném trestném činu nebo jeho pokusu je ten, kdo úmyslně zosnoval nebo řídil spáchání trestného činu, kdo navedl jiného ke spáchání trestného činu, anebo ten, kdo poskytl jinému pomoc ke spáchání trestného činu, zejména opatřením prostředků, odstraněním překážek, radou, utvrzováním v předsevzetí, slibem přispět po trestném činu.

¹⁹ Oprávněný nebo jiný příjemce dávky důchodového pojištění je povinen písemně ohlásit plátcí dávky do osmi dnů skutečnosti rozhodné pro trvání nároků na dávku, její výši a výplatu nebo poskytování.: zákon o organizaci sociálního zabezpečení

5.4. Výše vdovského a vdoveckého důchodu

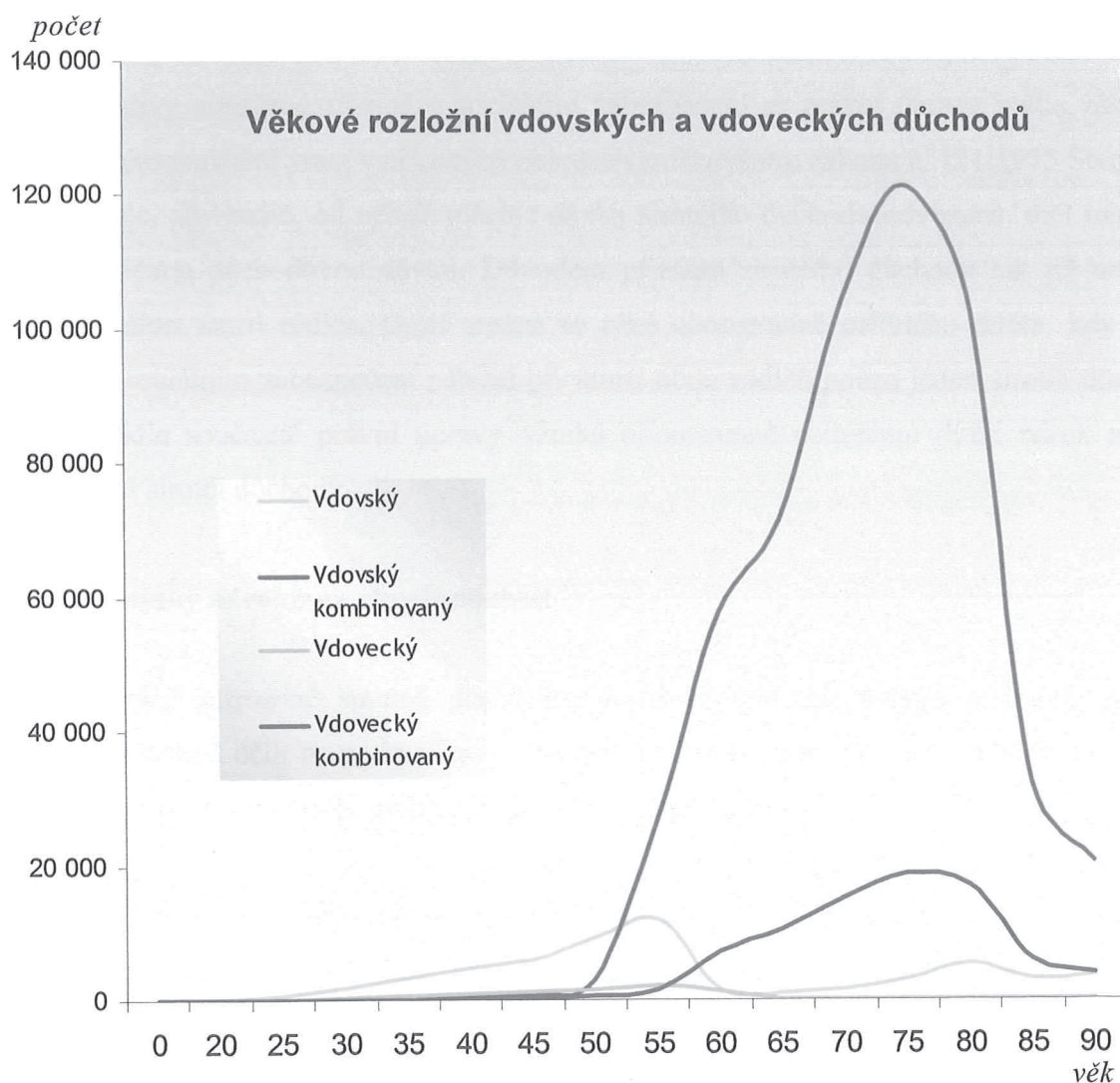
Dříve než přistoupím k výši vdovského a vdoveckého důchodu, je na místě říci pár slov o výši důchodů obecně. Důchod se skládá ze dvou složek, z výměry základní a z výměry procentní. Zatímco výměra základní je stanovena pevnou částkou, výměra procentní se stanovuje procentní sazbou z výpočtového základu. Výše první složky důchodů je jednotná a náleží všem občanům, kteří splňují podmínky nároku na důchod a na jeho výplatu. Výše složky druhé je pak přímo úměrná délce pojištění a výši odvedeného pojistného. Na rozdíl od klasického pojistného systému se však i do této druhé složky zavádí její určitá minimální výše. Základní výměrou důchodů se tedy rozumí její pevně stanovená část vyjadřující minimální nároky. Existence základní složky představuje určitý odklon od pojistného principu, neboť důchod v této částce je jako povinné minimum garantován všem účastníkům důchodového pojištění, kteří splní podmínky nároku na důchodovou dávku. Výše základní výměry není tedy závislá na participaci pojištěnce v rámci pojistného principu, resp. na výši jím uhrazeného pojistného. Naproti tomu procentní výměru důchodu je třeba chápat jako individuálně stanovenou částku v závislosti na výši hrazeného pojistného. Procentní výměra důchodu odráží vlastní fungování pojistného principu, neboť její částka je závislá na výši pojistného odvedeného pojištěncem v rozhodném období. Na rozdíl od dosavadních předpisů současné právo důchodového pojištění výši procentní výměry neomezuje pevným maximem. Výše důchodu je tedy z tohoto pohledu regulována jenom stanovením výpočtového základu z částky osobního vyměřovacího základu.

Obdobně jako ostatní důchody se i vdovský a vdovecký důchod skládá z výměry základní a z výměry procentní. Výše základní výměry je stanovena pevnou částkou a činí podle nařízení vlády č. 565/2004 Sb., o zvýšení důchodů v roce 2005, 1.400 Kč měsíčně.²⁰ Výše procentní výměry činí 50 % procentní výměry starobního nebo plného invalidního důchodu, na který měl nebo by měl zemřelý ke dni smrti nárok. V případech, kdy zemřelý manžel byl poživitelem částečného invalidního důchodu a nespĺňoval ke dni smrti podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod, činí procentní výměra vdovského a vdoveckého důchodu 50 % procentní výměry částečného invalidního důchodu. Procentní sazba procentní výměry je oproti

²⁰ Do 31. prosince 2004 činila na základě nařízení vlády č. 104/1998 Sb., o zvýšení důchodů v roce 1998, částku 1.310 Kč měsíčně.

právnímu stavu platnému před 1. lednem 1996 snížena z 60 % na 50 %. Na základě ustanovení § 33 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění činí minimální výše procentní výměry důchodu nejméně 770 Kč. Na rozdíl od dřívější právní úpravy, kdy vdovecký důchod byl stanoven pevnou částkou, je výše vdoveckého důchodu odvozena z důchodu zemřelého, a to shodně jako u důchodu vdovského.

Na závěr uvádím pro zajímavost v následujícím grafu věkové rozložení vdovských a vdoveckých důchodů:

Zdroj: Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění 2004

6. Sirotčí důchody

Sirotčí důchod je dávkou důchodového pojištění, která je podmíněna existencí sociální události spočívající ve smrti živitele. Účelem sirotčího důchodu je pak částečná kompenzace ztráty příjmu rodiče pro dítě, které bylo na příjmu rodiče závislé. Přitom se vychází z toho, že tato situace nastává u všech dětí, které jsou ve smyslu předpisů o důchodovém pojištění nezaopatřenými dětmi. Okruh nezaopatřených dětí se ve vztahu k dřívější právní úpravě v zásadě zachoval. Ke změně však došlo v tom, že nárok na sirotčí důchod je nyní důsledně vázán na splnění podmínky pobírání plného invalidního, částečného invalidního nebo starobního důchodu zemřelou osobou, popřípadě splnění podmínky získání potřebné doby pojištění na plný invalidní důchod nebo nároku na starobní důchod. Je zřejmé, že na rozdíl od právní úpravy obsažené zákoně o sociálním zabezpečení se právní úprava podle zákona o důchodovém pojištění vrací v některých ohledech k dřívějšímu zákonu č. 121/1975 Sb., neboť se požaduje, aby rodič, od něhož má být dávka sirotčího důchodu odvozena, měl nárok na výše uvedenou důchodovou dávku. Důvodem přiznání sirotčího důchodu tak již není jen právní událost smrti rodiče. Další změna se týká oboustranně osiřelého dítěte, kdy podle zákona o sociálním zabezpečení náležel při úmrtí obou rodičů pouze jeden sirotčí důchod,²¹ kdežto podle současné právní úpravy vzniká oboustranně osiřelému dítěti nárok na dva samostatné sirotčí důchody.

6.1. Podmínky nároku na sirotčí důchod

Kromě přirozené smutné podmínky úmrtí živitele, lze ostatní podmínky nároku na sirotčí důchod dělit na podmínky vycházející ze vztahu zemřelé osoby a osiřelého dítěte, podmínky na straně zemřelé osoby a podmínky na straně dítěte.

Přirozenou podmínkou je rovněž vztah rodiče a pokrevního dítěte. Pro přiznání nároku na sirotčí důchod se nevyžaduje, aby dítě bylo narozeno v manželském svazku. Není ani třeba, aby manželský svazek trval ke dni úmrtí zemřelé osoby, anebo aby dítě žilo se zemřelou osobou ke dni jejího úmrtí ve společné domácnosti. Pro tyto účely je na roveň postaven i vztah osvojitele a osvojence.

²¹ Jeho výše byla formou stanovení odlišné výměry u oboustranně osiřelého dítěte vyšší - činila 30 % výše důchodu zemřelého u jednostranného sirotka a 50 % u oboustranného sirotka. Jan Příb, Vladimír Voříšek, Důchodové předpisy s komentářem, ANAG, 2005.

Nárok na sirotčí důchod nevzniká po pěstounovi, kterému bylo dítě svěřeno do pěstounské péče, nebo jeho manželovi. Důvodem je skutečnost, že dítě v pěstounské péči není výživou odkázáno na pěstouna nebo jeho manžela. Složitější je postavení osoby, kterou zákon o důchodovém pojištění definuje jako osobu, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů. Za takovou osobu se totiž nepovažuje každá osoba fakticky o dítě pečující, ale pouze osoby, které definuje § 20 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění. Základní podmínkou na straně dítěte je nezaopatřenost dítěte. Oba tyto pojmy jsou podrobně vysvětleny výše, proto se k nim nebudu na tomto místě vracet..

Nárok na sirotčí důchod má tedy nezaopatřené dítě v případě, že zemřel rodič či osvojitel tohoto dítěte nebo soba, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů. Nárok je důsledně vázán na to, že zemřelá osoba ke dni smrti splňovala podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod, anebo byla poživatelé starobního, plného případně částečného invalidního důchodu. V případě úmrtí obou rodičů vzniká nárok na sirotčí důchod po každém z nich. Splnění žádné z těchto dalších uvedených podmínek se nevyžaduje, pokud k úmrtí došlo následkem pracovního úrazu nebo nemoci z povolání.

Vznik nároku na sirotčí důchod je vázán zpravidla na den úmrtí osoby. Výjimečně může vzniknout i později, a to tehdy, pokud se dítě narodí až po úmrtí otce, tzv. pohrobek. Nárok v tomto případě vzniká dnem narození dítěte. Později může vzniknout i v případě, že dítě nesplňuje ke dni úmrtí příslušné osoby podmínky nezaopatřenosti, např. právě nestuduje a vykonává výdělečnou činnost. Nárok pak vznikne splněním podmínky nezaopatřenosti, např. začne opět studovat před dosažením 26 roku svého věku.

6.2. Zánik nároku

Nejčastějším důvodem zániku nároku na sirotčí důchod je pominutí podmínky nezaopatřenosti, v praxi nejčastěji dovršením 26 let věku nebo ukončením soustavné přípravy na budoucí povolání, popř. dosažení věku 18 let při vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání na úřadu práce. Při obnovení podmínky nezaopatřenosti se nárok na sirotčí důchod obnovuje. Na rozdíl od vdovského a vdoveckého důchodu není pro obnovení nároku stanovena žádná časová lhůta. Nárok na sirotčí důchod zaniká i osvojením sirotka. Přitom je však třeba odlišit, jde-li o jednostranného nebo oboustranného sirotka a došlo-li k osvojení jednou osobou nebo

manžely. V případě, že je osvojeno oboustranně osiřelé dítě jen jednou osobou, zaniká nárok na sirotčí důchod po osobě, kterou osvojitel nahrazuje. Pokud by oboustranně osiřelé dítě bylo osvojeno manžely a dítěti náležely sirotčí důchody po obou rodičích, dochází osvojením k zániku nároku na oba sirotčí důchody. Obdobně zanikne nárok na sirotčí důchod jednostranně osiřelého dítěte, jestliže je osvojeno osobou, která zemřelého rodiče nahrazuje. Dojde-li ke zrušení osvojení, vznikne nárok na sirotčí důchod znovu, a to ve výši v jaké by náležel, kdyby byl vyplácen ke dni zrušení osvojení.

Obdobně jako u vdovského a vdoveckého důchodu, zákon o důchodovém pojištění počítá také se zánikem nároku na sirotčí důchod v důsledku rozhodnutí soudu, že dítě úmyslně způsobilo smrt osoby, po níž náleží sirotčí důchod.

6.3. Výše důchodu

Princip určení výše sirotčího důchodu je analogický způsobu použitému u pozůstalostních důchodů dospělých. I sirotčí důchod se tedy skládá ze základní výměry a výměry procentní. Základní výměra je stanovena pevnou částkou a činí na základě nařízení vlády č. 565/2004 Sb., o zvýšení důchodů v roce 2005, 1.400 Kč měsíčně. Procentní sazba procentní výměry je oproti právnímu stavu platnému před 1. lednem 1996 pro sirotčí důchody jednostranně osiřelých dětí zvýšena ze 30 % na 40 %, přičemž u oboustranně osiřelých dětí činí 40 % procentní výměry obou zemřelých. Má-li dítě nárok na sirotčí důchod po obou rodičích, náleží mu pak oba tyto důchody s tím, že vyšší sirotčí důchod náleží celý a nižší sirotčí důchod náleží ve výši procentní výměry, tedy bez výměry základní.

7. Společná ustanovení o důchodech

V předchozích kapitolách jsem se podrobněji zabývala jednotlivými druhy pozůstalostních důchodů. I když z výše uvedeného lze získat představu o jejich podmínkách, nároku a výši, pro hlubší rozbor je třeba dané téma rozšířit i o obecné zásady jako je souběh nároků, přechod nároků, výplata důchodů apod. Vzhledem k tomu, že tyto zásady se týkají společně všech typů důchodů, nebudu již jednotlivé zásady rozebírat u každého pozůstalostního důchodu zvlášť, ale společně pro všechny typy důchodů.

7.1. Nárok na důchod a jeho výplatu

Zákon o důchodovém pojištění rozlišuje důsledně dva pojmy, a to nárok na důchod a nárok na výplatu důchodu. Toto rozlišování není jen teoretické, nýbrž má i své praktické důsledky. Nárok na důchod vzniká dnem splnění všech podmínek stanovených zákonem důchodového pojištění. Tyto podmínky jsou přitom různé pro jednotlivé typy důchodů. Pokud je podmínek více, vzniká nárok na důchod splněním časově poslední podmínky. Nárok na důchod nezaniká uplynutím času. To znamená, že jakmile se splnily podmínky nároku na důchod, nemůže tento nárok zaniknout jen proto, že oprávněný o důchod nepožádal. Nárok na důchod trvá po dobu, po kterou jsou splněny stanovené podmínky nároku a zaniká dnem, kdy některá z těchto podmínek zanikla. Podmínky nároku na důchod je možné rozdělit na podmínky, které se zkoumají jen ke dni vzniku nároku na důchod, např. dosažení potřebné doby pojištění a na podmínky, které musí být splněny průběžně, např. vdovství nebo nezaopatřenost dítěte. Pokud jsou splněny podmínky nároku na důchod, nárok trvá, i když nejsou splněny podmínky pro výplatu důchodu.

Nárok na výplatu důchodu vzniká splněním podmínek stanovených zákonem důchodového pojištění pro vznik nároku na důchod a na jeho výplatu a podáním žádosti o přiznání nebo vyplácení důchodu.²² Pokud byl důchod přiznán, avšak výplata z různých důvodů byla zastavena, obnovuje se výplata na základě žádosti důchodce. Pobírání důchodů

²² K podmínkám, za nichž lze přiznat důchod, je možno obecně poukázat též na nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 376/200, Sběrka nálezů a usnesení Ústavního soudu ČR, C.H.Beck, svazek 20, s. 297. V odůvodnění tohoto nálezu se uvádí: "V případě předpisů sociálního zabezpečení, resp. důchodového pojištění není možné použít rozšiřující výklad právních předpisů. Nárok na dávku důchodového pojištění je možné přiznat jen tehdy, jsou-li splněny všechny zákonem stanovené podmínky. Rozšiřující výklad zákonných podmínek vzniku nároku by byl v rozporu se zájmy ostatních pojištěnců."

je právem nikoliv povinností, a proto svou vůli pobírat důchod musí oprávněný vyjádřit podáním žádosti. Nárok na výplatu důchodu zaniká obecně uplynutím tří let ode dne, za který důchod nebo jeho část náleží. Tato lhůta neplyne po dobu řízení o důchodu a po dobu, po kterou osobě, která musela mít opatrovníka, nebyl opatrovník ustanoven. K zániku nároku se přihlíží vždy ex offo, nezávisle na účastnících řízení.

7.2. Přejedání nároku na důchod

Nárok na důchod je vázán na konkrétní fyzickou osobu a nelze jej převést ani dát do zástavy. Z důchodu je možné provádět srážky, a to buď na základě výkonu rozhodnutí nebo na základě dohody. Pro výkon rozhodnutí srážkami z důchodu platí ustanovení občanského soudního řádu. Uzavření dohody o srážkách je omezeno jen na pohledávky na výživném a na příspěvku na výživu a dále na úhradu přeplatku na důchodu, přitom nelze uzavřít dohodu o srážení vyšších částek, než které lze srazit při výkonu rozhodnutí podle předpisů o občanském soudním řízení.

Další případy přejedání nároku se týkají úmrtí oprávněného. Pokud oprávněný zemře v období po uplatnění nároku na dávku důchodového pojištění, vstupují do dalšího řízení o dávce a nabývají nárok na částky splatné do dne smrti oprávněného postupně manželka nebo manžel, děti a rodiče, za splnění podmínky, že žili s oprávněným v době jeho smrti v domácnosti. Podmínka žití v domácnosti nemusí být splněna u dětí, které mají nárok na sirotčí důchod po zemřelém. V případě, že důchod byl přiznán před smrtí oprávněného, vyplatí se splatné částky důchodu, které nebyly vyplaceny do dne smrti oprávněného těm členům rodiny, které nabývají nárok v případě smrti oprávněného po uplatnění nároku na důchod, a to podle pořadí a za podmínek stanovených pro případ vstupu do dalšího řízení o důchodu po uplatnění nároku zemřelým. Z uvedeného vyplývá, že nároky na nevyplacené částky důchodu se nestávají předmětem dědictví, ledaže by nebylo oprávněných osob.

7.3. Vyplácení důchodů

Ustanovení o vyplácení důchodů bylo změněno zákonem č. 116/2001 Sb. Podle tohoto zákona se důchody vyplácí oprávněnému nebo jeho zákonnému zástupci anebo zvláštnímu příjemci. Zákonný zástupce a zvláštní příjemce plní v důchodovém pojištění povinnosti uložené příjemci a jsou též odpovědní za případné přeplatky na důchodech.

Důchody se vyplácejí v hotovosti nebo bezhotovostně na účet příjemce u banky v České republice. Pravidlem je výplata v hotovosti, a to prostřednictvím pošty. O jiném způsobu výplaty důchodů si může rozhodnout jen sám příjemce po dohodě s poštou. Důchod lze vyplácet též na účet manžela oprávněného, pokud o tento způsob výplaty oprávněný požádá plátcе důchodu.²³ Na účet manžela však nelze vyplácet důchod v případě, že příjemce je zákonný zástupce nebo zvláštní příjemce.

Důchody se vyplácejí dopředu v pravidelných měsíčních lhůtách určených plátcem důchodu. V praxi Česká správa sociálního zabezpečení vyplácí důchody v sudé dny od 2. do 24. dne v měsíci.

7.4. Souběh nároků na důchody a jejich výplatu

Zákon o důchodovém pojištění připouští některé typy souběhů nároků na důchody, resp. souběhy nároků na jejich výplatu, jiné typy souběhů vylučuje. V případě souběhu výplaty přímého důchodu a pozůstalostního důchodu nebo souběhu dvou pozůstalostních důchodů, se porovná výše těchto důchodů. Vyšší důchod se vyplácí v plné výši a z druhého důchodu se vyplácí polovina procentní výměry. Jestliže je procentní výměra důchodu stejná, vyplácí se v plné výši důchod přímý. Základní zásadou tedy je, že nejvyšší důchod se vždy vyplácí v plné výši a že základní výměra náleží jednomu pojištěnci jen jednou. Jeden pojištěnec může současně pobírat nejvýše čtyři důchody, plný nebo částečný invalidní, vdovský nebo vdovecký a dva sirotčí důchody v případě oboustranného osiření.

Výjimku tvoří sirotčí důchody. Pokud má oboustranně osiřelé dítě nárok na dva sirotčí důchody, vyplácí se vyšší sirotčí důchod v plné výši, tedy základní i procentní výměra, a sirotčí důchod, jehož výše je nižší, ve výši procentní výměry, ovšem plné procentní výměry, nikoliv poloviny procentní výměry, jak je to u ostatních souběhů. Při stejné výši obou sirotčích důchodů se poskytne jeden sirotčí důchod v plné výši a druhý sirotčí důchod ve výši procentní výměry.

Další situace může nastat při souběhu nároků na výplatu starobního důchodu zvýšeného za dobu další výdělečné činnosti a výplatu vdovského nebo vdoveckého důchodu.

²³ Podle § 64 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění je podmínkou výplaty důchodu oprávněnému na účet jeho manžela souhlas manžela s tímto způsobem výplaty. Manžel oprávněného je povinen po dni úmrtí oprávněného vrátit plátcі důchodu splátky důchod poukázané na takový účet.

V tomto případě se z procentní výměry starobního důchodu odečte částka zvýšení za dobu výdělečné činnosti po vzniku nároku na starobní důchod a zbylá část procentní výměry se porovná s procentní výměrou souběžného důchodu. Pokud je zbylá část procentní výměry starobního důchodu vyšší než procentní výměra vdovského nebo vdoveckého důchodu, náleží starobní důchod v plné výši a vdovský či vdovecký důchod ve výši poloviny procentní výměry. Pokud je ovšem zbylá část procentní výměry starobního důchodu nižší než procentní výměra vdovského nebo vdoveckého důchodu, náleží souběžný důchod v plné výši a starobní důchod ve výši zvýšení za další činnost a jedné poloviny zbylé části procentní výměry.

Při souběhu částečného invalidního důchodu kráceného pro souběh s příjmem z výdělečné činnosti s důchodem pozůstalostním se postupuje tak, že se porovnají výše souběžných důchodů. Pokud jde o částečný invalidní důchod, vychází se z plné výše, tj. z částky nesnížené z důvodu souběhu s příjmem z výdělečné činnosti, a pokud je částečný invalidní důchod vyšší, vyplácí se částečný invalidní důchod ve výši poloviny procentní výměry a souběžný důchod ve výši plné základní výměry a poloviny procentní výměry. Pokud je částečný invalidní důchod nižší, vyplácí se částečný invalidní důchod ve výši jedné čtvrtiny procentní výměry a souběžný důchod v plné výši.

Závěrem je třeba upozornit, že souběhem nároků na více pozůstalostních dávek není situace, kdy ovdovělý rodič uplatňuje nárok na vdovský či vdovecký důchod pro sebe a na sirotčí důchod pro své nezletilé dítě či více dětí. V těchto případech totiž nejde o souběh nároků na více důchodů v „jedné osobě,“ neboť jsou-li splněny podmínky, má rodič nárok jen na „svůj“ pozůstalostní důchod. Ve vztahu k sirotčím důchodům je ve fázi podání žádosti pouze zákonným zástupcem svých dětí v případě, že soudem nebyl zbaven rodičovské odpovědnosti. Ve fázi výplaty důchodů pouze příjemcem těchto důchodů, sirotčí důchod je však nárokem osiřelého dítěte.

8. Řízení o dávkách důchodového pojištění

Dosud jsem se v diplomové práci věnovala problematice pozůstalostních důchodů z hlediska hmotného práva. Pro úplnost je vhodné toto téma doplnit i z hlediska práva procesního. Řízení ve věcech důchodového pojištění je druhem správního řízení upraveného v zákoně o organizaci sociálního zabezpečení s podpůrnou platností obecných předpisů o správním řízení.

Řízení o dávkách pozůstalostních důchodů se zahajuje na základě písemné žádosti občana. Žádosti o přiznání důchodu sepsují se žadateli na předepsaných tiskopisech organizace nebo přímo okresní správy sociálního zabezpečení, u nichž se pak žádost podává. Pokud zemře osoba, která ke dni svého úmrtí byla výdělečně činná v rozsahu zakládajícím účast na důchodovém pojištění u zaměstnavatele, který provádí nemocenské pojištění svých zaměstnanců, sepisuje žádost tento zaměstnavatel, zpravidla personální útvar. Zaměstnavatel je povinen pak žádost předložit okresní správě sociálního zabezpečení do 8 dnů ode dne jejího sepsání. V ostatních případech žádost sepisuje okresní správa sociálního zabezpečení, příslušná podle místa trvalého pobytu žadatele. Za nezletilé, popř. za osoby, které nemají způsobilost k právním úkonům, podává žádost příslušný zákonný zástupce. Zaměstnavatel ani okresní správa sociálního zabezpečení nesmějí sepsání žádosti odmítnout, i kdyby měly za to, že občan nespĺňuje podmínky nároku na požadovanou dávku nebo ji nedoložil potřebnými doklady.

Může se stát, že pozůstalý po zemřelém má trvalý pobyt v jiném okrese, než ve kterém je sídlo organizace, u níž byl zemřelý občan zaměstnán. V tomto případě může žádost podat u okresní správy sociálního zabezpečení příslušné podle místa trvalého pobytu. Pokud občan nemůže vzhledem ke svému zdravotnímu stavu podat žádost o důchod sám, může s jeho souhlasem a na základě potvrzení lékaře o zdravotním stavu podat žádost jeho rodinný příslušník. Za občany, kteří nemají rodinné příslušníky, může žádost podat jiný občan na základě plné moci. Může nastat i situace, že pozůstalý po zemřelém, kterému vznikl nárok na pozůstalostní důchod, je ve výkonu trestu. Žádost o důchod pak podá prostřednictvím věznice, ve které vykonává trest.

Smyslem celého řízení je dospět k rozhodnutí ve věci samé. V tomto meritorním rozhodnutí jsou upraveny práva a povinnosti účastníků. V případě řízení o důchodovém

pojištění se v něm rozhoduje především o dávkových nárocích. Rozhodnutí o dávkách se vydává v písemné formě. Ve věci rozhoduje v prvním stupni Česká správa sociálního zabezpečení. Písemné rozhodnutí se nevydává v případech hromadného zvyšování vyplácených dávek. Občan obdrží pouze písemné oznámení, proti němuž může podat do 60 dnů po splátce změněné dávky námitky, které mají povahu zvláštního opravného prostředku. Námitky se podávají u místně příslušné okresní správy sociálního zabezpečení, která je postupuje České správě sociálního zabezpečení. Ta pak vydá do 30 dnů od jejich obdržení rozhodnutí o úpravě dávky. Proti rozhodnutí České správy sociálního zabezpečení ve věcech důchodového pojištění nejsou připuštěny ve správním řízení, které je tak jednoinstanční, řádné opravné prostředky. Tato rozhodnutí podléhají soudnímu přezkumu ve správním soudnictví. Ze soudního přezkumu jsou pak vyloučena rozhodnutí, která jsou podkladem pro rozhodnutí o důchodu z důchodového pojištění. Toto podkladové rozhodnutí může být přezkoumáváno jen v souvislosti se žalobou proti rozhodnutí o důchodu.

9. Důchodová reforma

Je zřejmé, že systém sociálního zabezpečení se dostává do stále vyšší finanční nedostatečnosti a deficitů. Dopad se projevuje v narůstající finanční nerovnováze a ve svém důsledku i ve zhoršujících se životních podmínkách důchodců a také rodin s dětmi. V závěru diplomové práce se pokusím o nastínění některých otázek souvisejících s reformou důchodového systému v České republice, neboť tato problematika se dotýká každého z nás.

Pro rozpočtovou stabilitu i celkovou sociální soudržnost společnosti je nejdůležitější částí systému sociálního zabezpečení důchodové pojištění, které představuje okolo 65 procent jeho celkových nákladů. Opravdu účinnou reformu soustavy veřejných financí si tak není možné představit bez zásadní reformy důchodového systému. Situaci komplikuje fakt, že důchodové systémy jsou systémy dlouhodobé, které se vyznačují vysokou mírou setrvačnosti a závislostí na měnících se ekonomických, demografických a sociálních podmínkách. Důchodový systém je také nedílnou součástí národní ekonomiky. Měl by být tedy koncipován tak, aby nebyl považován za zátěž, ale naopak podporoval její rozvoj.

Základem současného českého důchodového systému je takzvaný základní systém důchodového pojištění, někdy nazývaný státní pilíř. Je průběžně financovaný, dávkově definovaný, jednotný, účast všech občanů v něm je povinná. Zabezpečuje poměrně vysokou míru solidarity, kdy vyšší příjem vede k relativně nižším dávkám. Základní nevýhodou tohoto systému je, že vzhledem ke způsobu financování je jeho stabilita závislá na demografickém vývoji, který určuje počet plátců a počet příjemců dávek. Vinou stárnutí populace nastává narušení rovnováhy systému. Systém financování prostřednictvím sociálního pojištění zakládá pokřivení na trhu práce. Vysoká absolutní výše sociálního pojištění má za následek vysokou motivaci pro vyhýbání se placení sociálního pojištění a dochází tak k narušení finanční neutrality systému. Neplatí, že co se v daném roce vybere na důchodovém pojištění, to se v daném roce rozdělí. V současné době dosahují příjmy z důchodového pojištění úroveň 198 miliard korun a výdaje dosahují výše 212 miliard korun, což představuje 8,7 procenta hrubého domácího produktu a 28,9 procenta příjmů státního rozpočtu.²⁴

²⁴ Zdroj www.cssz.cz

Současná vládní koalice se dohodla na zpracování návrhů zákonů, které povedou k určitým parametrickým změnám ve státním důchodovém systému. Úřady by měly začít sledovat současné výdělků a posílat lidem odhad jejich budoucí penze. Její výše se bude oproti současnému stavu lišit na základě toho, kolik občan odvedl na důchodovém pojištění. Dohoda se odvolává na skandinávský systém takzvaných zdánlivě fiktivních účtů označovaný jako NDC. Systém se blíží systému povinného individuálního spoření v penzijních fondech s tou výjimkou, že se aktuálně odváděné prostředky neinvestují na kapitálovém trhu, ale rovnou se přerozdělují současným penzistům. V prvním kroku vláda oznámila, že hranice nároku na státní důchod se posune na 63 let pro muže i ženy s účinností od roku 2013.²⁵ Druhý krok má spočívat v tom, že v budoucnu padne pevná, zákonem daná hranice dělicí lidí na pracující a důchodce.

Pro pokračování reformy je klíčové správné nastavení parametrů základního systému důchodového pojištění, a to včetně zavedení individuálních účtů. Individuální účty umožní, aby byl každý pojištěnec pravidelně informován o tom, kolik do průběžného systému na svých daních odvedl a jaké jsou na základě definovaného výpočtu jeho důchodové nároky. Zavedení individuálních účtů by mělo umožnit souběh důchodu a pracovní aktivity. Zavedení individuálních účtů není podmíněno vznikem veřejnoprávní důchodové či sociální pojišťovny a může se uskutečnit i v současném rámci České správy sociálního zabezpečení. První pilíř budoucího důchodového systému by měl zůstat pro všechny občany povinný, veřejně spravovaný, průběžně financovaný, solidární, a pokud možno financovaný z širší daňové základny. Reálná doba odchodu do důchodu by se měla každý rok zvyšovat minimálně o dva až čtyři měsíce, a to až do dosažení hranice 65 let pro muže i pro ženy.

V povinném průběžně financovaném státním systému je tedy nutno dosáhnout finanční rovnováhy. Důchodový systém lze považovat za finančně únosný, pokud výdaje na něj nepřekračují jeho příjmy. Nelze ovšem zapomínat na potřebu zvýšit důvěru občanů zásadním zvýšením informovanosti, aby každý občan mohl být obeznámen s tím, jak je s jeho prostředky nakládáno.

²⁵ Zakotvení jednotné hranice pro muže i ženy je nezbytné i proto, že její rozdílná výše je v EU pouze dočasnou výjimkou ze zásady rovného zacházení v systémech sociálního zabezpečení, a pokud existuje, není u žen ani v jednom případě diferencovaná podle počtu vychovaných dětí a je již nyní rozhodnuto o sjednocení věkových hranic mužů a žen pro nárok na starobní důchod. Členské státy EU mají stanovenou věkovou hranici pro nárok na důchod v zásadě jednotně pro muže i ženy na 65 let, existuje několik výjimek, které však budou dříve či později odstraněny

Důchodová reforma se dotýká i pozůstalostních důchodů. Podle návrhu bude systém pozůstalostních důchodů průběžně financovaný z „fondu pozůstalostních důchodů“ a dávkově definovaný. Tak jako dosud funkcí pozůstalostního důchodu bude, při splnění podmínek stanovených zákonem, doplňovat příjem neúplné rodiny při úmrtí živitele. Nárok na pozůstalostní důchod se bude důsledně odvíjet od nároku na důchod zemřelého. Úhrn pozůstalostních důchodů po jednom zemřelém nepřesáhne jeho důchodový nárok. Je tedy zřejmé, že vdovský či vdovecký důchod bude mít pouze funkci kompenzační, nikoliv zaopatřovací. Jeho funkcí již nebude poskytnout pozůstalému plné zaopatření, ale pouze doplnit jeho vlastní příjmy tak, aby při úmrtí živitele byly v určitých sociálních situacích stanovených zákonem kompenzovány náklady na domácnost v neúplné rodině, na kterých se zemřelý podílel. Podmínky nároku na pozůstalostní důchody budou mít přímou vazbu na splnění podmínek nároku na starobní důchod, resp. podmínek nároku na invalidní důchod. Nepředpokládá se existence základní výměry. Způsob výpočtu pozůstalostních důchodů zůstane v podstatě zachován, avšak s tím, že částka úhrnu pozůstalostních důchodů po jednom zemřelém nebude smět přesáhnout výši důchodu zemřelého, z kterého byly tyto důchody vyměřeny. Přesáhne-li úhrn pozůstalostních důchodů výši důchodu zemřelého, ze kterého byly vyměřeny, sníží se tyto důchody stejným dílem tak, aby jejich úhrn výši důchodu zemřelého nepřesahoval. Důchodové nároky pozůstalých, kteří neměli vlastní příjem, např. ženy v domácnosti, bude možné zajistit tak, že za ně budou placeny příspěvky do „příslušných fondů“ (starobního, invalidního či pozůstalostního) podle toho, která rizika si bude chtít pojištěnec pokrýt. Pokud budou současně splněny podmínky nároku na výplatu starobního důchodu, plného invalidního důchodu nebo částečného invalidního důchodu s důchodem pozůstalostním, bude krácen na polovinu vždy pozůstalostní důchod. Pozdější valorizace důchodů nebude mít na tuto úpravu vliv.

10. Koordinační principy Evropské unie

Česká republika se 1. května 2004 stala členským státem Evropské unie. Toto členství s sebou přináší i řadu změn v zajištění nároků českých občanů v oblasti sociálního zabezpečení. Jedním ze základních principů Evropské unie je právo občanů na volný pohyb. Pro oblast sociálního zabezpečení z toho vyplývá povinnost členských států zacházet s migrujícími občany Evropské unie a Evropského společenství volného obchodu stejně jako s vlastními státními příslušníky tak, aby nebyla omezena jejich možnost pracovat v jednotlivých členských zemích. V oblasti sociálního zabezpečení nedochází k harmonizaci národních sociálních systémů členských států, ale pouze k jejich koordinaci. Důvodem je různorodost sociálních systémů těchto zemí, které jsou založeny na odlišných principech a mají i různá institucionální uspořádání. Koordinace ponechává národní předpisy beze změn, to znamená, že rozdíly mezi národními systémy zůstávají. Nahrazuje pouze ta národní pravidla, která jsou pro migrující občany nevýhodná a pro tyto případy vytváří Evropská unie pravidla vlastní. V oblasti důchodového pojištění jde především o nařízení Rady č. 1408/71/EEC, o aplikaci soustav sociálního zabezpečení na osoby zaměstnané, samostatně výdělečně činné a jejich rodinné příslušníky pohybující se v rámci Společenství, a o nařízení Rady č. 574/72/EEC, stanovující postup provádění nařízení č. 1408/71/EEC, Tato nařízení ponechávají členským státům na vůli, aby si národní systémy sociálního zabezpečení samy stanovily a vypracovaly podle svého. Obě nařízení byla opakovaně měněna a doplňována. V nedávné době se tak stalo nařízením Rady č. 859/2003/EC, kterým se působnost nařízení rozšiřuje na státní příslušníky třetích zemí, na které se tato nařízení dosud nevztahovala pouze z důvodů jejich státní příslušnosti.

Koordinace sociálního zabezpečení je založena na čtyřech základních principech. Podle principu rovného zacházení podléhají migrující osoby na území členských států v zásadě stejným povinnostem a užívají stejných výhod jako státní příslušníci dotyčného státu. Při uplatňování právních předpisů jednotlivých členských států nesmí být tedy migrující pracovníci znevýhodňováni. Je jim třeba zajistit stejné postavení jako vlastním státním příslušníkům. Na základě principu jediného pojištění podléhá osoba pouze právním předpisům jednoho členského státu. Kritériem pro určení tohoto státu je zpravidla místo výkonu práce. Obecně platí, že migrující pracovník je pojištěn ve státě, ve kterém vykonává svou pracovní činnost. Je tomu tak i v případech, kdy bydlí na území jiného členského státu, nebo když mají jejich firmy nebo zaměstnavatelé sídlo v jiném členském státě. Z tohoto

pravidla existují určité výjimky. Zejména jde o tzv. vyslání pracovníka do zahraničí. V praxi jde o situaci, kdy podnik, resp. zaměstnavatel, dočasně vyšle svého zaměstnance, aby tam pro něj přechodnou dobu pracoval. Pokud doba takového vyslání nepřesáhne 12 měsíců, zůstane pracovník i nadále pojištěn podle právních předpisů státu, odkud byl vyslán. Dalším principem je sčítání dob pojištění. Princip sčítání dob pojištění se využívá v případech, kdy člověk stráví část svého pracovního života v jednom a část v jiném členském státě a přitom nesplní předepsanou dobu pro nárok na dávku v některém z nich. Koordinační nařízení zakotvují ustanovení, která umožňují pro získání nároku na dávky tam, kde to připadá v úvahu, přihlídnout i k dobám pojištění získaným v jiných členských státech. A konečně princip export dávek zajišťuje migrujícím osobám výplatu dávek nejenom ve státě, kde získal na dávky nárok, ale v kterémkoliv jiném členském státě.

Mohlo by se zdát, že osoba přecházející z jednoho státu Evropské unie do jiného se může setkat při uplatňování svých nároků se značnými obtížemi, např. pro neznalost cizích poměrů, jazyka nebo soustavy institucí působících v sociálním zabezpečení. Maximální pomoc pro odstranění těchto obav poskytují písemné formuláře vyhotovené v jazycích všech členských států Evropské unie. Tyto formuláře používají všechny instituce v členských státech a jsou používány i v České republice.²⁶

²⁶ Evropské formuláře lze najít na www.mpsv.cz, odkaz evropská integrace. E-formuláře si občan nevyplňuje sám, ale vydává mu je kompetentní instituce (působnost ČSSZ) buď přímo nebo na základě předložené žádosti.

Závěr

V současném období rozvoje naší společnosti neprobíhají jen procesy transformující naši ekonomiku, ale přeměna se výrazně týká i celé sociální oblasti. V ekonomických systémech se mění pravidla ve prospěch samostatnosti, samofinancování a samosprávy hospodářských subjektů. Obdobné změny výrazně ovlivňují i sociální oblast, včetně důchodového systému. Výrazným krokem v tomto směru byla nová úprava důchodového pojištění realizovaná zákonem o důchodovém pojištění. Tato úprava reagovala na nejtěživější situace původního důchodového systému, odstranila jeho zastaralost a vytvořila podmínky pro jeho pružnější přizpůsobování měnícím se ekonomickým i společenským podmínkám. Nová právní úprava však neodstranila všechny problémy spojené s organizováním a provozováním důchodového systému. Řada problémů přetrvává a ukazuje se, že má nepříznivý vliv na stabilitu důchodového systému. Takovým problémem je zejména otázka financování důchodového systému, vnitřní struktura důchodového systému a schopnost důchodového systému zajistit oprávněnému subjektu plnění ve výši dostačující na krytí jeho potřeb.

Nedostatek právní úpravy možno vidět zejména v tom, že oblast důchodového pojištění není upravena v zákoně o důchodovém pojištění komplexně. Zákon o důchodovém pojištění obsahuje pouze úpravu hmotněprávní, zatímco úprava procesní je i nadále zakotvena v novelizovaném znění zákona o organizaci sociálního zabezpečení. Úprava vztahů financování důchodového pojištění je pak obsažena v zákoně o pojistném na sociálním zabezpečení. Právní úprava důchodového pojištění je tedy poměrně roztržštěná a nepřehledná.

Je zřejmé, že současná soustava sociálního zabezpečení vzhledem ke své vnitřní konstrukci zatím reaguje na změny ve společnosti jen pozvolna. Je třeba nově formulovat některé základní zásady soustavy sociálního zabezpečení tak, aby v ní byly zakotveny mechanismy dynamické konstrukce výpočtu dávek, jejich valorizace a vytvořeny možnosti pro rozvoj iniciativy občanské vzájemnosti. Pro sociální zabezpečení je třeba, aby občané postupně převzali odpovědnost za vlastní způsob života a za své perspektivy do budoucnosti. Stát nemůže nést přímou zodpovědnost za zajištění životních podmínek občana pro budoucnost, ale jeho úkolem je poskytovat právní a sociální záruky stability, solidarity a minimální jistoty v sociálním zabezpečení a podporovat rozvoj samosprávných aktivit občanů. To konkrétně znamená, že stát by měl prohlubovat jednotnou koncepci státního

sociálního pojištění pro všechny občany a podporovat jejich iniciativu ke spoluúčasti na vlastním sociálním zabezpečení nad povinný rámec.

Z hlediska pozůstalostních důchodů je možné konstatovat, že některé otázky nejsou upraveny úplně optimálně. V případě vdovských důchodů se jedná zejména o otázku nerovného postavení žen, jimž byl přiznán vdovský důchod před 1. lednem 1996 za účinnosti zákona o sociálním zabezpečení, který obsahoval hranici nejvyšší možné výměry úhrnu vyplácených důchodů²⁷ a žen, jimž byl přiznán vdovský důchod po tomto datu podle zákona o důchodovém pojištění, který již uvedenou hranici nezná. Nutno dodat, že tento problém byl bez úspěchu několikrát medializován a lze jej napravit snad jen novelizací stávající právní úpravy.

Zákon o důchodovém pojištění přinesl od 1. ledna 1996 mimo jiné i změnu v podmínkách vzniku nároku na sirotčí důchod. Spočívá v tom, že pro vznik nároku nezaopatřeného dítěte na tento důchod je podmínkou skutečnost, že zemřelá osoba, tedy rodič, osvojitel, popřípadě osoba, která převzala dítě do péče, byla poživitelem starobního, plného invalidního či částečného invalidního důchodu nebo ke dni smrti splnila podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo starobní důchod anebo zemřela následkem pracovního úrazu. Jinými slovy, pokud zemřelá osoba nesplňuje uvedené podmínky, nezaopatřenému dítěti nárok na sirotčí důchod nevznikne. Může nastat situace, kdy otec odejde od rodiny, neplatí výživné na děti ani pojistné na důchodové pojištění. Pokud by zemřel, dětem nárok na sirotčí důchod nevznikne a životní úroveň matky s nezaopatřenými dětmi se může citelně snížit. Podle předchozí právní úpravy vznikl nárok na sirotčí důchod nezaopatřenému dítěti po smrti výše uvedených osob vždy a pouze jeho výše se odvozovala z výše případného důchodu zemřelého, přičemž byla stanovena minimální výměra sirotčího důchodu. Je zřejmé, že nezáviděníhodná situace, do které se osiřelé děti mohou dostat, je důsledkem nahrazení zabezpečovacího principu principem pojistným. Přestože se principiálně jedná o krok správným směrem, bohužel nelze říci, že v současné době se tyto případy vyskytují pouze okrajově a není třeba se jimi zabývat. Důvodová zpráva k zákonu změnu podmínek pro vznik nároku na sirotčí důchod komentuje tak, že tito sirotci, tedy sirotci,

²⁷ Nejvyšší výměru úhrnu vyplácených důchodů upravoval § 56 odst. 2 zákona o sociálním zabezpečení. Rozsáhlou derogační klauzulí zákona o důchodovém pojištění byla zrušena, s výjimkou institutu zvýšení důchodů pro bezmocnost, de facto všechna ustanovení zákona o sociálním zabezpečení, jejichž předmětem byla úprava právních vztahů důchodového zabezpečení.

kterým nevznikl nárok na sirotčí důchod, budou zabezpečeni systémem státní sociální podpory a sociální péče (pomoci). Nepřiznání sirotčího důchodu a odkázání na dávky státní sociální podpory a sociální péče (pomoci), nemusí být dotčeným pozůstalým rodičem vnímáno zcela pozitivně, neboť zpravidla není schopen ovlivnit situaci, že bývalý manžel nemá zájem se zabezpečit, neplatí důchodové pojištění a ani neplatí výživné. Zmíněné sociální dávky nemohou případnou ztrátu sirotčího důchodu vyrovnat. Jejich přiznání navíc ovlivňují i další skutečnosti, jako je např. výše příjmu pozůstalého rodiče či celkové majetkové poměry rodiny.

Stávající právní úprava tak může v některých případech vyvolávat pochybnost o naplňování definovaného účelu sirotčího důchodu, jímž je částečná kompenzace ztráty příjmu rodiče pro nezaopatřené dítě, které bylo na něm závislé. Možnou cestu řešení lze nalézt v institutu sociální podpory a sociální péče (pomoci). Úprava by mohla být provedena tak, že tyto dávky by nebyly závislé na příjmu pozůstalého rodiče ani na celkových majetkových poměrech rodiny, ale jednalo by se o nárokovou netestovanou dávku poskytovanou nezaopatřenému dítěti v případě, že zemřelý rodič nesplnil podmínky dané zákonem o důchodovém pojištění a narušil tedy pojišťovací systém. Do budoucna je také třeba hledat řešení ve výchovném působení na občany naší republiky, aby si byly vědomi svých povinností, neboť nebyly zvyklí na systém pojištění a mnohdy si ani nemusí uvědomit dopady, které mohou vyvolat neplněním svých povinností. Nicméně závěrem je třeba říci, že jakékoliv řešení v této situaci je složité a vyžaduje hlubší rozbor a zvážení dalších možných aspektů.

Seznam použité literatury

Troster, P. a kol., Právo sociálního zabezpečení, 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha, C.H. Beck, 2005

Brejcha, A., Šantrůček, V., Právo důchodového pojištění, Praha, Linde, 1998

Příb, J., Voříšek, V., Důchodové předpisy s komentářem, Olomouc, ANAG, 2005

Příb, J., Voříšek, V., Důchodové pojištění v ČR, 6. vydání, Olomouc, ANAG, 2000

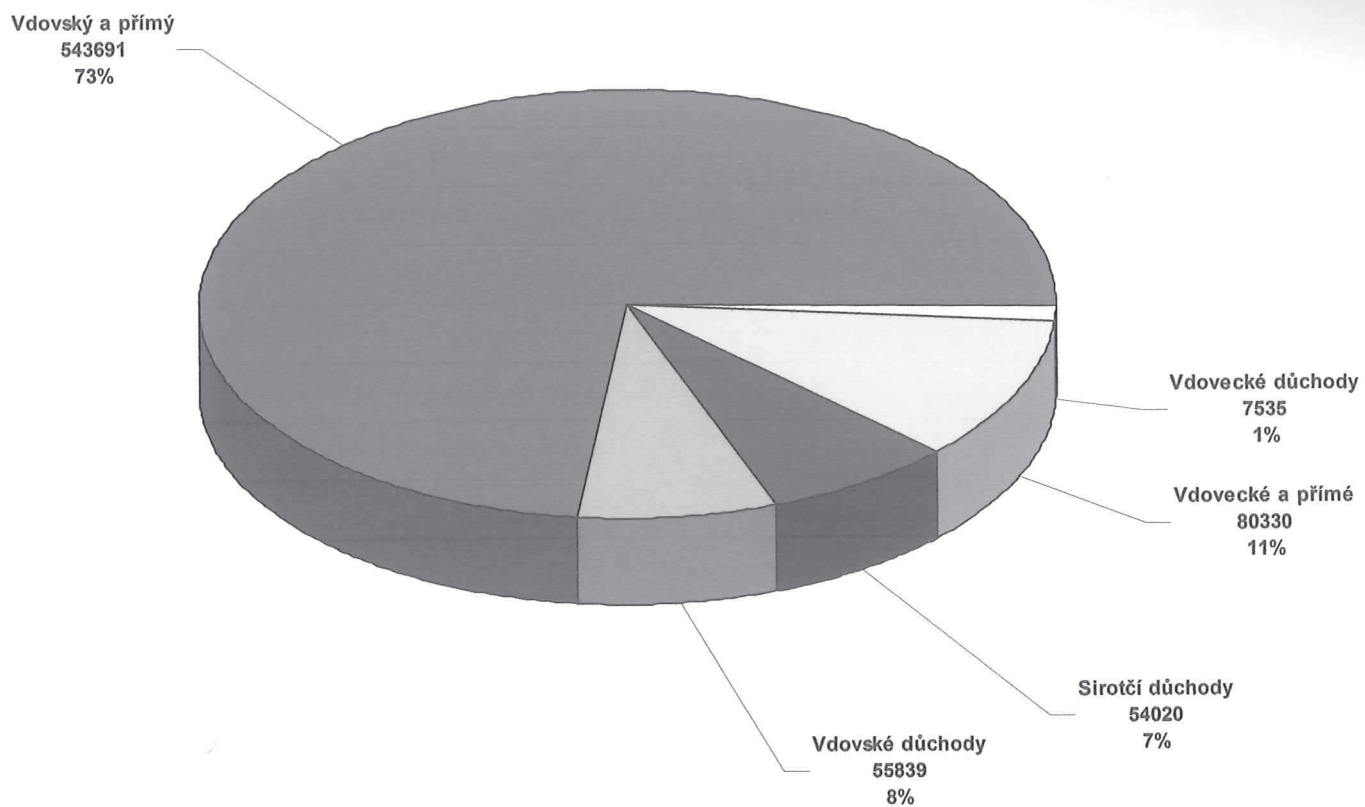
Tomeš, I. a kol., Právo sociálního zabezpečení, Praha, Všehrad, 1995

Tomeš, I. a kol., Právo sociálního zabezpečení 2. vydání, Praha, Všehrad, 1998

Galvas, M., Gregorová Z., Sociální zabezpečení, Brno, MU, 2000

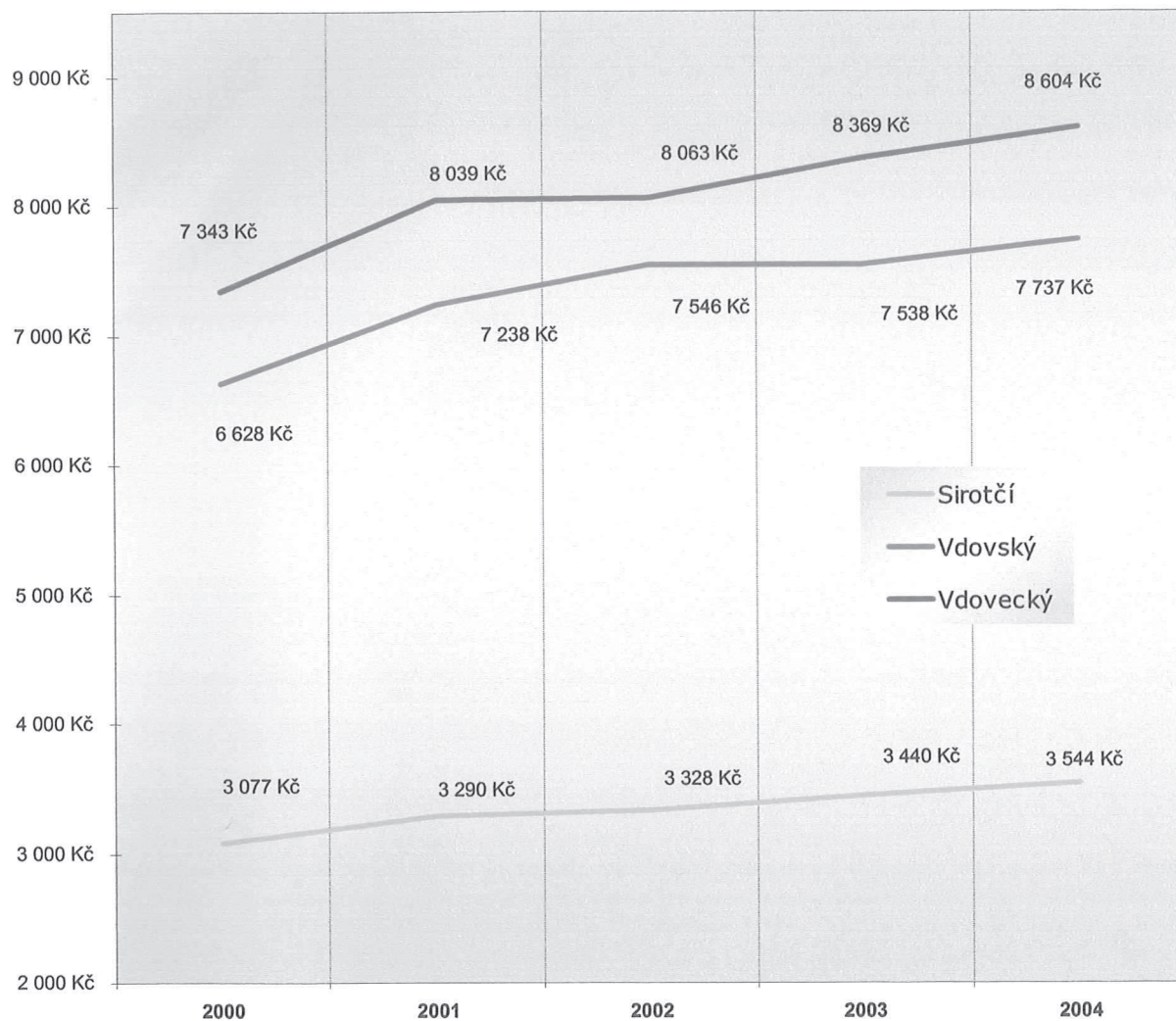
Gregorová, Z., Důchodové systémy, Brno, MU, 1998

Vyplácené důchody v roce 2004

Zdroj: www.cssz.cz

Růst pozůstalostních důchodů

Zdroj: www.cssz.cz